

4 LA CREACIÓ DEL SISTEMA DE BIBLIOTEQUES POPULARS

4.1 L'etapa Ors: 1915-1919

4.1.1 De la planificació a les primeres biblioteques

Eugeni d'Ors fou qui elaborà el Projecte i qui dirigí les biblioteques populars i l'Escola de Bibliotecàries en els primers anys, des del Consell de Pedagogia en qualitat de director del Departament d'Educació Superior i, posteriorment, a partir de 1917, com a director d'Instrucció Pública de la Mancomunitat.

La biografia i la trajectòria professional d'Ors han estat àmpliament estudiades ja que va ser una figura de pes en el món polític i intel·lectual del primer terç de segle.¹⁴⁷ Eugeni d'Ors (1882-1954) va néixer a Barcelona, on va estudiar Dret i, posteriorment, Filosofia i Lletres. De molt jove va col·laborar a la premsa catalana, tant a les revistes modernistes com *Pèl i ploma* com a les de caràcter polític com *El poble català*, on va iniciar columnes l'any 1904 amb dos pseudònims, "Octavi de Romeu" i "Xènius". L'any 1906 va iniciar a *La veu de Catalunya*, diari oficial de la Lliga Regionalista, la seva obra cabdal, el *Glosari*, que va publicar fins al 1920. Sota el pseudònim de "Xènius", Eugeni d'Ors va escriure una columna diària on tractava temes d'actualitat artística, política i cultural que va convertir-se en un referent per a tota una generació d'intel·lectuals. Des de la seva tribuna Xènius va exposar un ideari cívic i estètic: el Noucentisme, oposat al que fins aleshores era dominant: el Modernisme. Entre els anys 1906 i 1910, Eugeni d'Ors va ser corresponsal de *La veu de Catalunya* a París, on havia estat becat per la Diputació de Barcelona per cursar estudis de psicologia i filosofia. L'any 1910 va retornar a Barcelona i, convertit en l'intel·lectual català més popular i influent del moment, va ser nomenat secretari general de l'Institut d'Estudis Catalans

¹⁴⁷ Per a la biografia d'Ors, remetem, entre d'altres, a: Enric Jardí, *Eugeni d'Ors: vida i obra* (Barcelona: Aymà, 1967).

(1911). Posteriorment, quan el 1914 Prat de la Riba fou president de la Mancomunitat, Ors, des del Consell de Pedagogia, fou responsable de dues empreses culturals on deixà la seva empremta: l'Escola de Bibliotecàries i la creació de les Biblioteques Populars. Al juny de 1917 fou nomenat director d'Instrucció Pública, ampliant les seves responsabilitats sobre ensenyament i biblioteques. Després de la mort de Prat de la Riba, a l'agost d'aquell mateix any, i la subsegüent substitució per Puig i Cadafalch, Ors perdé influència. El seu caràcter, que molts han qualificat d'egòlatra i exhibicionista, juntament amb simpaties declarades pels sindicalistes de la CNT –actitud que va comportar el refús de la Lliga Regionalista, partit que representava els interessos de la burgesia catalana– van provocar-li l'any 1919, amb l'excusa d'una acusació de malversació de fons públics, la destitució de tots els seus càrrecs. Dolgut i ferit en el seu orgull, Ors l'any 1923 es va establir a Madrid, on va viure fins uns anys abans de la seva mort, que retornà a Catalunya i s'instal·là a Vilanova i la Geltrú.

Malgrat els pocs anys que va ocupar-se de les biblioteques, ja des de l'inici, amb el Projecte, i després amb l'esperit que inculcà en les alumnes de l'Escola, determinà una manera de fer que perdurà al llarg del temps. L'interès de la Mancomunitat i, en concret, de Prat de Riba per la implantació de biblioteques a Catalunya trobà en Ors un excel·lent executor que sabé aprofitar les circumstàncies polítiques favorables per accelerar el procés. Sis mesos després d'aprovat el Projecte (maig de 1915), havia començat a funcionar l'Escola (novembre 1915), s'havia celebrat el primer concurs de sol·licituds dels ajuntaments (juliol 1915) i s'havien adjudicat les primeres biblioteques (desembre 1915). El Consell Permanent de la Mancomunitat manifestava davant de l'Assemblea, celebrada el mes de novembre de 1915, la seva satisfacció pel bon desenvolupament d'un pla considerat arriscat, que en paraules del consell “no tenia una execució còmoda ni una fàcil i segura

acceptació”.¹⁴⁸ En aquest report es considerava que la distinció i originalitat del pla de les BP serien “la força i substància que les haurà de fer demà profitoses”. Reconeixien que les exigències del Projecte de biblioteques –amb les condicions d’organització i d’instal·lacions, l’aportació econòmica obligada per als ajuntaments, les exigències d’una formació per al personal amb examen d’ingrés i estudis de tres anys de durada–, podien desanimar la societat civil i desacreditar el projecte, però malgrat això el Consell considerava que la valoració no podia ésser més optimista: vuit municipis havien demanat la fundació d’una biblioteca, quinze noies havien estat les aspirants al títol de bibliotecària, i la Diputació Provincial de Barcelona havia concedit l’autorització perquè les biblioteques que es projectaven poguessin ser sucursals de la Biblioteca de Catalunya. Amb aquest balanç el Consell conclouia que “resta, doncs, assegurat en la pràctica, en tota sa integritat i amb aquella mateixa puresa amb què iniciaren la institució, el normal funcionament del nou organisme de cultura en la creació i difusió del qual la Mancomunitat té posades, amb justícia, tan bones esperances”. Durant el període que Eugeni d’Ors fou responsable de les biblioteques s’inauguraren cinc de les vuit biblioteques que instal·là la Mancomunitat, quatre l’any 1918 i una el 1919. En els actes públics de col·locació de la primera pedra i de les inauguracions es pot veure quin era el significat polític que s’atorgava a aquestes instal·lacions en el reforç de les aspiracions nacionalistes del país.

Efectivament, la instal·lació de BP a Catalunya fou un projecte de la Mancomunitat que comptà amb la resposta entusiasta dels municipis i de la societat civil. L’interès i la bona disposició dels ajuntaments es posen de manifest en les sol·licituds de biblioteques dels primers concursos i, sobretot, es demostren en els actes festius que s’organitzen a les poblacions, carregats de símbols i de significació patriòtica. En veure la ressenya dels actes de

¹⁴⁸ Report del Consell Permanent publicat a: *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, 5 (setembre-desembre 1915), p. 187-188.

col·locació de primera pedra i de la inauguració posterior ens adonem del moviment polític que susciten i de la solemnitat amb què es revesteixen.

La primera biblioteca adjudicada, construïda i inaugurada fou la de Valls. Pel fet de ser la primera i perquè a la vegada era una població important, la col·locació de la primera pedra per a la construcció de la biblioteca, que tingué lloc el 23 d'octubre de 1916, merequé uns actes de celebració solemnes i tingué un ampli ressò a la premsa.¹⁴⁹ La notícia de la premsa descriu detalladament l'acte. S'inicià amb una comitiva de tots els nens de les escoles privades i públiques, amb banderes i estàndards, precedits de gegants i castellers i una banda de música. En passar per davant de l'Ajuntament s'hi afegiren els convidats oficial i les autoritats –les locals, el diputat a les Corts, els exalcaldes, els representants de la Mancomunitat, el donant del terreny i autoritats eclesiàstiques. Arribats al terreny, un cop fets els parlaments en una tribuna col·locada expressament, el capellà beneí la pedra i es féu una salva de morteretes. I per finalitzar, hi hagué una demostració de castells. La pedra, cisellada per un escultor local, contenia medalles, impresos i un pergami amb les firmes i segells de totes les corporacions. El caràcter simbòlic que prenia un acte d'aquest tipus queda recollit en un dels titulars de *La crònica de Valls*:

La que avui es soterra a Valls és molt més que la primera pedra d'un edifici: és el primer graó de l'escala ideal que ha de portar el poble tot de Catalunya fins les més altes llums.

El 22 de juny de 1918, un any i vuit mesos després, s'inaugurava la biblioteca amb una cerimònia encara més solemne.¹⁵⁰ L'acte comptà amb la presència del president de la Mancomunitat, Puig i Cadafalch, a més d'un seguici de gairebé quaranta autoritats, totes elles degudament ressenyades a la notícia de premsa, que conformaren una "imponente procesión cívica". La benedicció

¹⁴⁹ "Valls: col·locació de la primera pedra de la Biblioteca Popular de la Mancomunitat", *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, 6 (gener-desembre 1916), p. 177-179; *La crònica de Valls*, 28 d'octubre de 1916.

¹⁵⁰ *La crònica de Valls*, 28 de juny de 1918.

de la biblioteca anà acompanyada de la donació d'una bandera catalana, ofrena d'un grup de senyores i senyoretetes, per a la biblioteca, que recollí Modesta Caselles, alumna del darrer curs de l'escola, i que juntament amb Carme Montaner –secretària d'Ors, segons la nota– havien estat preparant la biblioteca.¹⁵¹ Després dels respectius discursos de l'alcalde, d'Ors i de Puig i Cadafalch, se celebrà un dinar amb les dues senyoretetes. En aquest reportatge de la inauguració, cal remarcar la inclusió en el setmanari d'una nota d'adhesió de F. Montanyà, tot reconeixent el seu paper d'impulsor del Projecte de creació de biblioteques populars essent diputat provincial.

La biblioteca d'Olot s'inaugurà dos mesos mes tard, el 22 de setembre de 1918. L'acte de col·locació de primera pedra no meresqué, curiosament, cap ressenya i només s'anuncià.¹⁵² En canvi, l'acte d'inauguració ocupà planes del diari, que publicà una crònica detallada de la cerimònia, curulla d'autoritats i parlaments, en què destacava la presència de nombros públic “selecte” i “l'ambient de cultura i finor que ho sublimava tot”.¹⁵³ A l'igual que en la inauguració de la biblioteca de Valls, hi hagué comitiva encapçalada pels escolars, seguida de la representació de totes les entitats civils i religioses, i de les autoritats. En aquesta ocasió la representació de la Mancomunitat recaigué en el president de la Diputació de Girona i Ors com a director d'Instrucció Pública. La benedicció de l'edifici anà seguida de l'ofrena d'una bandera catalana per a la biblioteca, obsequi de les senyoretetes d'Olot i de la colònia estiuenca, que recollí Dolors Hostalrich, la bibliotecària, que hi assistia juntament amb les senyoretetes bibliotecàries Montaner i Fàbregas. Ors féu el parlament manifestant com havia considerat sempre la biblioteca d'Olot com a biblioteca “princep”, no només per ser la primera concedida, sinó també per la

¹⁵¹ Carme Montaner era, com diu la nota del diari, secretària de l'Ors i la trobarem esmentada sovint en tot el que es refereix a les BP. Més endavant, en la inauguració d'Olot, apareix citada, erròniament, com a bibliotecària. També fou professora de l'Escola, de Teoria i història de la cultura i de classificació de les ciències, el curs 1918-1919 com recull A. Estivill, *op. cit.*, p. 143.

¹⁵² *El deber*, 31 de marzo de 1917

¹⁵³ *El deber*, 28 de setiembre de 1918; *Vida olotina*, 15 d'octubre de 1918.

importància de la localitat. Així mateix “presagià per a l’esdevenidor, quan les generacions que pugin, formades a l’escalf de l’obra que es comença, hagin assolit la plenitud, dies venturosos per a la terra catalana”. El discurs de cloenda pertocà al President de la Diputació i finalment l’acte s’acabà amb la visita del públic a la biblioteca mentre la banda executava “escaients” peces.

Sobre la col·locació de les primeres pedres a les biblioteques de Sallent i les Borges Blanques, que s’inauguraran també el 1918, no hem localitzat cap notícia; en canvi, la col·locació de la primera pedra de Canet mereix l’atenció de la premsa i del *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*.¹⁵⁴ L’acte de col·locació se celebrà el 29 de juny de 1917, amb la presència de Puig i Cadafalch, en substitució de Prat de la Riba, i d’Ors en qualitat de director d’Instrucció Pública. Els discursos de tots dos posen de manifest la importància de la biblioteca com a llavor per al progrés material i intel·lectual de Catalunya. Dos anys després, el 8 de desembre de 1919, tingué lloc la inauguració de la biblioteca.¹⁵⁵ En aquesta ocasió, la Mancomunitat es trobà representada únicament pel diputat Massó i Llorens, sense presència del president ni altres personalitats polítiques, cosa plausible si pensem que Ors, que hi era present, es trobava enmig d’una crisi que acabaria amb la seva dimissió al cap d’un mes. S’hi esmenta la presència de persones rellevants de la cultura (López-Picó, G. Dwelshauvers) i representacions de múltiples associacions cíviques locals (Orfeó Seràfic, Cooperativa La Canetenca) i polítiques (Foment Catalanista, Joventut Nacionalista, Associació Nacionalista). En el seu discurs, Ors es referí a una conversa mantinguda amb el ministre d’Instrucció Pública d’Espanya, Prado Palacios, en la qual aquest li havia comentat el seu desig de crear biblioteques populars a la manera de Catalunya, cosa que Ors considera improbable:

Em temo molt que aquesta obra no falleixi, no per mancamment del poble, sinó pels entrebancs innúmers de l’engranatge de la vida oficial

¹⁵⁴ *La costa de Llevant*, 8 de juliol de 1917; “Canet de Mar: col·locació de la primera pedra”, *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, 7 (gener-desembre 1917), p. 206-207.

¹⁵⁵ *La costa de Llevant*, 11 de desembre 1919; “Canet de Mar: inauguració de la Biblioteca Popular”, *Quaderns d’estudi*, vol. 1, 2 (gener-març 1920), p. 231-234.

espanyola. Entrebancs que, sortosament, a casa nostra hem sabut superar, perquè en lloc de buròcrates tenim gent plena de l'ideal en els serveis de la nostra Mancomunitat.¹⁵⁶

En tota la notícia de la inauguració, res deixa entreveure el malestar que en aquell moment enterbolia les relacions d'Ors amb la presidència de la Mancomunitat. L'acte de Canet fou la darrera de les aparicions d'Ors com a director d'Instrucció Pública. El dia 10 de gener, al cap d'un mes, es donava la notícia de la seva dimissió.

Les tres biblioteques construïdes durant el període de la Mancomunitat –el Vendrell, Figueres i Pineda– foren inaugurades ja en l'època de Rubió, però les construccions dels edificis, amb les col·locacions corresponents de les primeres pedres, s'iniciaren –i se celebraren cerimoniosament– sota la direcció d'Ors. La col·locació de la primera pedra del Vendrell tingué lloc en el marc de les festes majors de la vila el 26 de juliol de 1917.¹⁵⁷ A vista de la ressenya que se'n fa, sembla un acte humil i discret, perquè hi ha poques autoritats, poc cerimonial i “un cop baixada la primera pedra es donà per terminat”. En aquest acte, Ors demanà un record per a “aquell qui ha guiat sempre els gran moviments culturals de Catalunya, per aquell qui tothora ha estat present a la formació del nostre esperit” en al·lusió a Prat de la Riba, greument malalt per aquelles dates. L'acte de la primera pedra de Pineda, que compta amb una ressenya més extensa, se celebrà el 29 d'octubre d'aquell any.¹⁵⁸ La celebració fou solemne, com acostumava, presidida per Romà Sol en representació de la Mancomunitat i Ors. En els discursos, tots coincideixen en el mateix missatge nacionalista: l'alcalde considerava que l'acte obria nous camins als catalans per aconseguir les seves aspiracions i Sol hi afegia que, gràcies a la Mancomunitat, s'aconseguiria la Catalunya gran somniada. Per la seva banda, Ors hi posava el toc de distinció en manifestar que, després d'en

¹⁵⁶ *Quaderns d'estudi*, any V, 2 (gener-març 1920), p. 232.

¹⁵⁷ “Vendrell: col·locació de la primera pedra”, *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, 7 (gener-desembre 1917),; *Baix Penedès*, 4 d'agost de 1917.

¹⁵⁸ “Pineda: col·locació de la primera pedra”, *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, 7 (gener-desembre 1917), p. 208; *La costa de Llevant*, 4 de novembre de 1917.

Clavé, aquesta era l'obra més important d'educació popular que s'havia realitzat a Catalunya i que les localitats que la tenien eren l'aristocràcia de les poblacions catalanes. Amb motiu de la inauguració, Francisco Montanyà, enviava una carta a l'alcalde la població felicitant-lo i recordant el paper que ell –Montanyà– havia tingut en la implantació de les biblioteques populars:

El felicito [...] per haver inaugurat la Biblioteca popular, institució que tant ha de contribuir a aixecar el nivell cultural del poble català, i de la qual en vaig ésser l'autor, al proposar-la a la primera Assemblea de la Mancomunitat, quan a ella jo pertanyia. Vaig proposar aqueixa idea al gran Prat de la Riba, qui l'acollí amb entusiasme i la patrocinà. Per çò, quan veig un poble que sap aprofitar-se de tan útil Institució, el felicito amb tota l'efusió de la meva ànima.¹⁵⁹

La col·locació de la primera pedra de Figueres tingué lloc el 22 de desembre de 1918.¹⁶⁰ La cerimònia és plena de discursos que deixen veure la importància política de la implantació de biblioteques i, sobretot, l'exaltació patriòtica a la qual anava associat el Projecte. N'és una demostració el to i les frases dels titulars amb què els dos setmanaris locals, *Alt Empordà*, i *Empordà Federal*, obren el número dedicat a la jornada de col·locació de primera pedra: "En col·locar-se la primera pedra de la seva biblioteca popular, Figueres exalça el seu patriotisme i la seva ciutadania"¹⁶¹ i "En posar la primera pedra de la Biblioteca popular concedida per la Mancomunitat, Figueres fa vots per a l'Autonomia íntegra i completa de Catalunya. Visca la Biblioteca! Visca l'Autonomia! Visca Catalunya!".¹⁶² El fet que la biblioteca s'alcés al lloc on havia hagut una presó omplia encara de més significat l'acte:

Per a formar Catalunya futura se'ns ha fet necessari l'esforç de construir-la damunt les runes de totes les concepcions injustes, talment com per alçar l'edifici d'una Biblioteca plaent als ulls i a l'esperit hem hagut d'aterrar l'altre edifici d'una Presó sòrdida que tacava l'ànima de la Ciutat.

¹⁵⁹ Arxiu Municipal de Pineda, carta a l'alcalde, 22 de juny 1922. Agraieixo l'aportació a Esteve Domènech, arxiver.

¹⁶⁰ "Figueres: col·locació de la primera pedra", *Quaderns d'estudi*, 4 (gener 1919); p. 316-317.

¹⁶¹ *Alt Empordà*, 21 de desembre de 1918.

¹⁶² *Empordà federal*, 21 de desembre de 1918. Els textos que se citen són d'aquesta publicació.

Primer hi hagué un parlament de l'Alcalde lloant l'obra expandidora de la Mancomunitat i després el discurs d'Ors que recordava la responsabilitat dels governants en l'educació del poble:

La construcció de Biblioteques és funció de l'estat. El fet que ahir el Govern de Catalunya hagués signades les conclusions de constitució definitiva de l'Estat català, sembla que hagi produït alguna alarma. Però ja aquí el Govern nostre obrava en funció d'estat. El Govern nostre recollia una funció d'estat abandonada com era dotar Catalunya d'una cultura. Nosaltres la recollíem, i podem per això dir que no ens venia d'ahir sinó d'abans el trobar-nos constituïts en Estat propi.

Volem també consignar altres cerimònies de col·locació de primera pedra, de biblioteques que mai no van edificar-se o que haurien de passar molts anys per a la seva inauguració. Aquest és el cas de Vic, concedida com a biblioteca de primer grau el 7 de desembre de 1916, la primera pedra de la qual es posava el 14 de juliol de 1918.¹⁶³ La biblioteca, acabada el 1923, en plena Dictadura de Primo de Rivera, no es posà en funcionament fins el març de 1931. Els altres dos casos són Badalona i Terrassa. El 15 d'agost de 1919 es col·locà la primera pedra de la biblioteca concedida a Badalona, en un solar del carrer del Temple, cedit pels fills de Joaquim Montal Fita.¹⁶⁴ La comitiva solemne fou presidida per Puig i Cadafalch i l'acompanyà, com sempre, Ors en qualitat de director d'Instrucció Pública, més les forces polítiques i militars de la població; en aquest cas, però, la mateixa crònica la qualifica d'acte humil, sense música, gairebé familiar. La cerimònia de col·locació de la primera pedra de Terrassa tingué lloc el 24 d'octubre de 1920, quan Ors ja havia estat rellevat del seu càrrec però no per això resulta diferent.¹⁶⁵ Aquestes dues biblioteques no es van arribar a construir mai.

Es evident que l'efervescència nacionalista que es viu aquests anys en què s'inauguren o es posen les primeres pedres dels edificis –el 25 de gener de

¹⁶³ *Quaderns d'estudi*, any IV, 2 (novembre 1918), p. 95.

¹⁶⁴ "Badalona: col·locació de la primera pedra", *Quaderns d'estudi*, any V, 1 (octubre-desembre 1919), p. 139.

¹⁶⁵ "Terrassa: col·locació de la primera pedra", *Quaderns d'estudi*, 45 (octubre-desembre 1920), p. 250-252.

1919 la Mancomunitat aprova el projecte d'Estatut d'Autonomia– impregna tots els actes, com s'ha vist en els discursos i els cerimonials. En canvi, l'agitació social que es vivia –vaga de la Canadenca al febrer de 1919, creació de sindicats, vagues i *locaut* patronal– no es reflecteix en les inauguracions, però sí en la instal·lació de les biblioteques: els llibres no arriben perquè el recader fa vaga, els llibres de la biblioteca de Canet s'han de portar amb un transport especial...La situació política de defensa d'una autonomia catalana explica que totes les inauguracions tinguin aquest to tan nacionalista.

4.1.2 Funcionament de les biblioteques

Pel fet de ser les primeres, en aquestes biblioteques es prengueren decisions de gran importància per a la seva instal·lació i funcionament. Per a totes aquestes biblioteques, Ors aprovà el projecte idoni per als edificis, seleccionà el miler de llibres que constituïen el fons inicial, decidí la decoració que havien de tenir, a més de fixar el calendari de festes de treball o, en un altre ordre de coses del tot allunyades del funcionament, dictar una pregària per resar en tancar les portes. Ultra això, com a director de l'Escola de Bibliotecàries dissenyà el pla de formació de les futures professionals i des de la seva posició privilegiada de professor les impregnà de l'elitisme intel·lectual que ell propugnava.

La Direcció d'Instrucció Pública, de la qual depenien les BP, es trobava situada a l'actual recinte de l'Escola Industrial, al número 187 del carrer Urgell, tot i que la majoria dels informes i correspondència només porten en el membret el nom de l'organisme. Pel que fa a biblioteques se n'ocupaven personalment Ors i Carme Montaner, que feia de secretària d'Ors i l'ajudava en totes les qüestions de biblioteques. De fet, les notificacions, avisos i altres tipus de cartes que reben les biblioteques en el període d'Ors van firmades per ella.

En aquest període d'Ors poques són les instruccions sobre funcionament que es donen a les bibliotecàries. Cal dir, però, que la tasca de preparació dels

edificis per a les inauguracions i la posta en marxa ocupa bona part de les energies de la Direcció, o en el seu cas, la secretària. Veurem com moltes de les indicacions són sobre qüestions decoratives o funcionals, que preocupaven enormement Ors, conscient del poder de la imatge de la biblioteca.

Una de les primeres instruccions que dicta Ors porta data de 8 d'agost de 1918.¹⁶⁶ En aquest ofici Ors comunica els dies de festa en els quals estaran tancades les biblioteques: Dijous i Divendres Sant, Nadal i Sant Esteve, Sant Jordi, 1er d'agost –aniversari de la mort de Prat de la Riba– i 15 de novembre, Sant Eugeni. La inclusió d'aquesta última data, que després va ser motiu de crítica, Ors la justifica atenent les demandes de senyorettes bibliotecàries. La carta comunicant a les bibliotecàries de les biblioteques que ja funcionaven – Valls i Olot– aquest calendari laboral porta data de 14 de setembre.

Les properes instruccions escrites no les trobem fins al cap d'un any, amb data d'1 i 2 d'octubre de 1919.¹⁶⁷ Ors, en el primer d'aquests documents, disposa que, a partir de l'1 de novembre, les biblioteques han de portar diferents registres: de les disposicions emanades de la Direcció d'Instrucció Pública, del patronat de la biblioteca popular i de la direcció de la mateixa; de les comunicacions entre la direcció, les oficines d'Hisenda de la Mancomunitat i el personal de la biblioteca, i un registre de tresoreria contenint els albarans, factures i altres documents. També disposa que existeixi un llibre d'actes de les sessions celebrades pel patronat. La resta de disposicions presenten més variació; tan aviat fan referència a serveis com a funcionament intern. Pel que fa a serveis, disposa que hi hagi un llibre de demandes perquè els lectors puguin deixar consignades les desiderates i recomana que les suggestions [sic] es contestin, sempre que sigui possible, per escrit dins del mateix llibre amb la firma de la direcció, a imitació del que es fa a la Biblioteca de

¹⁶⁶ AD, Lligall 3.735, exp. 1, doc. 35.

¹⁶⁷ AD, Lligall 3.735, exp. 1, doc. 14-20.

Catalunya. També disposa que les biblioteques puguin constituir un fons especial de llibres d'autor de la localitat o referents a ella, situats i catalogats amb separació al fons ordinari de la biblioteca i recorda que només es poden admetre donacions per aquest tipus; la resta han de ser comunicades prèviament a l'acceptació a la Direcció. Una altra de les instruccions disposa la instal·lació d'un tauló d'anuncis en que constin les hores d'obertura i les informacions que tinguin interès per al públic i que a l'exterior de la biblioteca s'hi ha d'indicar l'horari. Pel que fa a qüestions d'ordre intern, disposa que es faci un inventari per duplicat i un registre de publicacions periòdiques. Tot i que no hem trobat instruccions concretes per a l'organització i funcionament intern de la biblioteca, aquesta part tècnica quedava assegurada gràcies als coneixements que el personal havia rebut a l'Escola de Bibliotecàries.

Pel que sembla, i segur com estava de la preparació del personal, Ors es preocupava més de la imatge de les biblioteques i d'altres qüestions que podríem considerar superficials però que, en canvi, foren de gran importància per a projectar i difondre un nou concepte de biblioteca lligat a edificis confortables i amb un aire distingit. En l'interior de les biblioteques Ors havia decidit quina seria la decoració, amb reproduccions de pintura i ceràmiques de referents clàssics, ornada amb detalls femenins i completada amb la col·locació d'una peixera. Veiem la descripció que fa la premsa local de la biblioteca de Valls el dia de la inauguració:

Un jarrito en cada una [de las mesas] con rosas. Sobre las estanterías bajas, diversos objetos: cerámicas: dos tanagras, platos decorados, jarros de flores; en el testero una pecera con peces colorados y mudos, símbolo del silencio y de la actividad; encima, en la pared, el aguafuerte de nuestro Nogués, que sirvió de portada a la primera edición de *La ben plantada* de Xenius; en el testero opuesto una gran fotografía de una Pietà de Donatello. Cortinillas amarillas en las altas ventanas que dan luz zenital y persianas; las paredes blancas, los muebles de color de pino barnizado. A la izquierda se encuentra el despacho de la bibliotecaria, coquetón y sencillo con muebles de mimbre y tapicería a rayas blancas y negras. Tal vez resulta algo germánico, como la otra sala, pero está bien.¹⁶⁸

¹⁶⁸ *La crònica de Valls*, 28 de juny de 1918.

A l'exterior, sobre la porta d'entrada a l'edifici s'hi col·locava una reproducció d'una Madonna d'Andrea della Robbia.¹⁶⁹ Ors també es preocupava dels jardins que envoltaven el recinte, com ho demostra una nota enviada per Carme Montaner a la bibliotecària de Sallent recomanant que, per indicació del senyor Ors, busqui vinya verda per plantar-la als laterals i s'enfili pels templets.¹⁷⁰

Una altra mostra de l'empremta d'Ors és la redacció de l'*Oració de les bibliotecàries*.¹⁷¹ Eugeni d'Ors havia redactat una oració, impresa en una targeta amb la imatge de la Verge, amb llicència eclesiàstica de 1918, que les bibliotecàries resaven en encendre la llàntia que, probablement, acompanyava la imatge de la Madonna. Encara que, des del punt de vista actual, aquest comportament se'ns pugui fer estrany, les bibliotecàries donaven una gran transcendència a aquesta advocació ja que en el dinar de celebració de la inauguració de Valls en el qual hi van ser convidades també les dues bibliotecàries, en acabar la senyoreta Montaner els llegí l'oració.¹⁷² I, un cop les biblioteques en marxa, entre elles es posaren d'acord per resar-la a la vegada.¹⁷³ En l'estampeta original, sota la reproducció de la Verge amb el nen, s'hi llegeix la lletania "Sedes sapientiae. Ora pro nobis".¹⁷⁴ A continuació, sota l'enunciat *Oració de les bibliotecàries de Catalunya en encendre la llàntia del vespre*, hi consta la pregària que transcrivim:

¹⁶⁹ Les fotografies de l'època no permeten veure aquest ornament que més endavant, en temps de la República, resultarà danyat, com sabem per una carta de la bibliotecària de Valls a Rubió del 2 de març de 1933 on informa que han trobat la imatge de la Mare de Déu que figurava a la façana feta miques. No és un cas aïllat ja que en la carta de resposta del 4 de març, Rubió comunica que Pineda ha sofert el mateix incident. Arxiu Valls, Correspondència.

¹⁷⁰ Arxiu Sallent, 14 de setembre de 1918.

¹⁷¹ Incloem una reproducció de l'estampa en l'Annex III.

¹⁷² *La crònica de Valls*, 28 de juny de 1918. El diari transcriu l'oració, que també podem trobar a: Consol Pastor, "Eugenio d'Ors, fundador y Director de la «Escuela Superior de Bibliotecarias de Barcelona»", *Biblioteconomía*, 40 (julio-diciembre 1954), p. 90-94.

¹⁷³ Arxiu Sallent, carta de Consol Pastor des de Valls, 21 de gener de 1919.

¹⁷⁴ La imatge pertany a la taula central del petit tríptic de Dresden de Jan van Eyck, conservat a Dresden i datat el 1437. Agraeixo la informació al professor Bonaventura Bassegoda de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Maria, Dona i Regina nostra, mare mia i confident, puix que la gràcia de Nostre Senyor, ton Fill, permet que arribi un altre cop, en una jornada nova, l'hora recollida de la bona tasca, jo t'oferesc les dues petites resplendors gemel·les, de la vida mia i d'aquesta llàntia que t'encenc, i vull ara unir-me en esperit a totes les meves companyes, les Bibliotecàries de Catalunya, als Mestres que ens han format i que compten amb el nostre esforç per l'obra santa de la difusió de les llums, als Conductors i Magistrats de la Pàtria, als Avis i Grans Morts d'ella, per tal d'invocar ton patronatge i el de les Advocacions i santedats, cares als pobles de Catalunya que es desvetllen: el del gloriós Cavaller Sant Jordi; el de Santa Eulària, advocada de la nostra capital Barcelona; el de Santa Úrsula, advocada de Valls; el de Sant Esteve Protomàrtir, patró d'Olot; el de Sant Víctor, patró de Sallent; el de Santa Justina, patrona de les Borges Blanques [segueix un espai per afegir els patrons de les poblacions amb biblioteques incorporades successivament] que concediu encara a tots els reunits en aquesta Casa d'estudi, la flor i els fruits de l'aplicada lectura, l'exacta notícia dels bells tresors que són en la natura i en l'esperit, que trobem en tot la sabor de les coses eternals i la dolçor regalada de la teva Maternitat. Amén.

L'esperit de l'oració és recordat també, anys després, per Rubió en la nota preliminar de l'anuari de 1923: en parlar dels lligams entre totes les biblioteques obertes recorda que es tracta d'una empresa de cultura col·lectiva:

Totes les bibliotecàries se senten investides d'una missió d'idealisme abnegat, perquè totes saben que constitueixen una Companyia. Per això, el dia que una altra biblioteca obre ses portes s'enforteix llur optimisme i es multiplica llur confiança. Aquest era el sentit de l'*oració de les bibliotecàries encendre la llàntia* que l'Eugeni d'Ors posava en els seus llavis.¹⁷⁵

L'estètica que imposà a les biblioteques també es manifestava en la formació de les alumnes, futures bibliotecàries. Ors, que havia creat i dirigit l'Escola en els seus anys inicials, dissenyat el pla d'estudis i concebut l'entorn, impregnà el seu estil en la manera de fer i de vestir d'aquelles professionals, que sentien per ell una gran fascinació.¹⁷⁶

¹⁷⁵ *Anuari...* (1923), p. 8.

¹⁷⁶ Ors requeria l'ús de barret i uniformes a les alumnes. Vegeu: A. Estivill, *op. cit.*, p. 164, nota 45. La fascinació que exercia Ors en les alumnes es pot copsar en alguns articles en memòria seva. Vegeu: Consuelo Pastor, *op. cit.* Una aproximació menys formal a la vida de l'Escola i les relacions entre alumnes i professors ens l'ofereixen els records de Teresa Hostalrich, *Memòries* [text inèdit], 1983.

En aquest període de gestió d'Ors només hem localitzat un primer informe sobre el funcionament de les BP amb data de 13 de febrer de 1919.¹⁷⁷ En aquell moment funcionaven ja les biblioteques de Valls, Olot, Sallent i les Borges Blanques, inaugurades durant el darrer trimestre del 1918. Aquest report es troba signat per Lluís Sans, secretari del Consell Permanent de la Mancomunitat, i el to de l'escrit no evidencia la mà de l'Ors. S'informa que la tasca d'inscripció i catalogació dels volums està molt avançada i que "les hores de lectura han estat reduïdes a mig servei" (mitja jornada?) per permetre la feina interna. Es posa de manifest el problema que ha sorgit amb la calefacció dels locals, que en alguns casos, per exemple Olot, "mimosament dotada de calefacció central", no ha funcionat; aquesta manca de calefacció es considera un greu problema que "podria comprometre greument els serveis si les baixes temperatures les privava de concurrència". Consideren que la resposta del públic ha superat amb escreix les expectatives i donen xifres d'assistència del mes de gener (Olot, 350 persones; Valls, 415; les Borges Blanques, 416; i Sallent, 250), xifres que preveuen millorar substancialment –i amb molt d'optimisme– amb la instal·lació de cent biblioteques en el termini de vint anys.

4.1.3 Ors i la propagació de l'obra de biblioteques populars

En les activitats que Ors dugué a terme entre els anys 1915 i 1920, les BP van merèixer la seva atenció, ja fos com motiu d'una glosa, per fer-ne difusió dins dels *Quaderns d'estudi* o per donar-se importància dins l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana.

¹⁷⁷ AD, Lligall 3.735, exp. 1, doc.3.

▪ **Gloses**¹⁷⁸

Les gloses que Eugeni d'Ors publicà diàriament a *La veu de Catalunya* durant els seus anys de responsable cultural fa referència més d'una vegada a l'obra de les BP, encara que els seus comentaris en aquest cas no són ni tan constants ni tan militants com quan es plantejava la qüestió de la Biblioteca de Catalunya. Les populars no són unes biblioteques que calgui defensar, com passa amb la biblioteca científica, perquè tothom està d'acord que han d'existir; les biblioteques populars compten amb el suport de tothom i potser per això Ors no els dedica gaire atenció en el seu glosari.

Tot just inaugurada la Biblioteca de Catalunya, Ors parla ja del Projecte de BP en una glosa intitulada precisament així, "Biblioteques populars"¹⁷⁹ i dedicada al diputat F. Montanyà i Santamaria, qui havia presentat la proposta inicial a l'Assemblea de la Mancomunitat al maig del 1914. En el comentari, es felicita de la iniciativa, i tot posant de model algunes experiències viscudes personalment en biblioteques holandeses, planteja una de les qüestions tècniques que més l'amoïnen: el sistema d'adquisició per donatiu. Considera, com més endavant també manifestarà en el Projecte, que aquesta no és una manera adequada per respondre a la funció educativa que han de complir aquestes biblioteques:

En una gran Biblioteca tot ha d'ésser benvingut; perquè tot serveix o pot servir un dia. ¿Es pot preveure fins a quins camps portarà la curiositat o l'interès dels especialistes investigadors? Però una petita Biblioteca popular no té aquesta funció múltiple i indeterminada. Té una funció concreta, peculiar. Ha d'ésser, per prèvia definició, educativa; i ho serà tant per allò que conté, com per "allò que no conté". L'establiment de son catàleg només, JA ÉS UN ACTE PEDAGÒGIC. Doncs, en principi, res ha de contenir-se en ella que no sia conscienta i voluntàriament escollit. – No

¹⁷⁸ L'ús del terme "glosa" en lloc del més normatiu "glossa", Ors el justifica en una carta privada a Jaume Bofill i Mates: "Deixeu-me ara només protestar del *Glossador* amb doble s posat en la magnànima dedicatòria. Jo escric *gloses*, improvisacions, cançons si voleu, com les del minúsculament èpic glosador mallorquí, inspirat per la realitat circumstantial que l'envolta; no *glosses* apostil·lades com les d'un alexandri o d'un bolonyès operant sobre textos morts". Citat per: Eugeni d'Ors; Jaume Bofill i Mates, "Correspondència d'Eugeni d'Ors a Jaume Bofill i Mates (Guerau de Liost)" a cura d'Enric Bou i Josep Murgades, *Els marges*, 56 (octubre 1996), p. 108.

¹⁷⁹ *La veu de Catalunya*, 9 de juliol de 1914.

trobem la moralitat de l'exemple contrari en el cas de tantes inútils biblioteques de casino, com coneixem, feta a l'atzar de vaga-llibertats? – La divisa d'una bona Biblioteca popular ha d'ésser aquesta: "Guerra al donatiu espontani!".

Acaba anunciant que existeixen molts altres problemes dels quals parlarà en una altra ocasió, però durant tot el procés d'implantació de les BP no trobarem cap glosa dedicada a tractar qüestions pràctiques.

En les gloses de l'any 1915, Ors s'ocupa sobretot de la creació de l'Escola de Bibliotecàries, de la qual n'era l'artífex, amb una sèrie de gloses que lloen la iniciativa.¹⁸⁰ En canvi no trobem cap glosa on esmenti el Projecte ni la seva aprovació. Només en la glosa "En una petita revista nova" de 16 de desembre de 1915,¹⁸¹ fa referència a les BP en comentar un article publicat per A. Arderiu a la revista manresana *Cenacle* en què aquest fa esment, sense citar-la, de la *Public Library Act* i del sistema d'impostos utilitzat a la Gran Bretanya per a sostenir les biblioteques públiques.¹⁸²

Aquesta realitat es concreta amb la concessió de les primeres biblioteques que, ara sí, mereixen de nou l'atenció del glosador. Així, el 1916 i sota el nom de les localitats a les quals han estat concedides les primeres biblioteques, apareixen un seguit de gloses: "Olot", "Sallent", i "Valls". La biblioteca, en molts casos, és simplement el pretext per a les típiques elucubracions orsianes. Així, la visita a Olot per inspeccionar el terreny cedit a la biblioteca,¹⁸³ li suggereix, simplement, un parell de versos:

L'apetitós Olot, que s'esponja a l'estiu, / en les fontanes plora i en les arbredes riu.¹⁸⁴

En canvi, la glosa dedicada a Sallent fa esment de la voluntat de futur dels

¹⁸⁰ *La veu de Catalunya*, "La dona de la rue de Rennes", 28, 29 i 3 d'octubre de 1915.

¹⁸¹ *La veu de Catalunya*, 16 de desembre de 1915.

¹⁸² A. Arderiu i Pasqual, *op. cit.* Aquest article fou reproduït posteriorment, suposem que per interès d'Ors, a *Quaderns d'estudi*, 2 (març 1916), p. 134-138.

¹⁸³ La publicació d'aquesta glosa el 4 de juliol coincideix amb la visita a aquesta localitat el dia 2 del mateix mes, tal com recull la publicació local *Vida olotina*, 7 de juliol de 1916.

¹⁸⁴ *La veu de Catalunya*, 4 de juliol de 1916.

sallentins:

Nit negríssima. L'aigua en els salts fa un mugit furiós. I, de tant que s'agita, de tant que es precipita, no deixa que s'hi reflectin en pau les cent finestres lluminoses de cada fàbrica. Una voluntat obscura de futur l'empeny fèrvidament més enllà. La mateixa voluntat de futur que ha fet als sallentins demanar una biblioteca.¹⁸⁵

I la col·locació de la primera pedra per a la construcció de la biblioteca de Valls, Ors la transforma en tota una al·legoria:

A la ciutat de Valls, dia 23 d'octubre de 1916... Tantes banderes, que allò semblava un exèrcit. Terra tan remoguda, que allò era com un camp de batalla. I el tronar dels morters, al lluny. I la terra oberta, com per a un enterrament, als peus del sacerdot revestit...Més, no per la mort, sinó per la vida treballàrem, dia 23 d'octubre de 1916, a la ciutat de Valls.¹⁸⁶

Durant l'any 1916 el Projecte que impulsa Ors va prenent cos. En la glosa "L'any s'acaba" fa balanç de les actuacions i manifesta, de nou, la seva fe en les biblioteques com un instrument de regeneració i una eina per a la cultura del poble:

L'any s'acaba. I ara jo penso en quan s'acabava el dia quart de la Creació, que les estrelles van ser fetes. Des del primer dia hi hagué la llum i la tenebra. Però la tenebra, el dia quart, va començar d'esclarir-se una mica, amb les lluminàries del cel. L'any vinent serà, en la creació d'una Catalunya nova, com el quart dia en la creació del món. Hi haurà, dins d'allò que era ahir encara una tenebra espiritual, els punts lluminosos dels pobles amb Biblioteca. Valls, Olot, Sallent, Canet de Mar, Lleida, Pineda, el Vendrell, Reus, les Borges Blanques, Vic, Figueres... – Una constel·lació magnífica en la nit!¹⁸⁷

Durant l'any 1917, les gloses on fa referència a les biblioteques són molt poques i, gairebé sempre, les BP són usades per establir una comparació. A "La Justícia Social",¹⁸⁸ en parlar de la desaparició del diari reusenc d'aquest títol, l'acusa de no fer-se ressò de "fets tan grossos i de tan gran transcendència per al poble com el de l'aprovació del projecte de Biblioteques

¹⁸⁵ *La veu de Catalunya*, 28 de juliol de 1916.

¹⁸⁶ *La veu de Catalunya*, 26 d'octubre de 1916.

¹⁸⁷ *La veu de Catalunya*, 29 de desembre de 1916. En aquestes poblacions que s'esmenten en la glosa es construïren biblioteques a totes en el temps de la Mancomunitat, excepte Reus i Lleida. La biblioteca de Vic fou inaugurada el 1931.

¹⁸⁸ *La veu de Catalunya*, 4 de gener de 1917.

Populars...”; i, al cap de pocs dies, la glosa “Antologia”,¹⁸⁹ l’obre amb la frase “Les Biblioteques Populars de Catalunya fan més i millor que el Cid: guanyen batalles abans de néixer”, frase referida als escolis publicats per un escriptor de Valls, Pere Llobera, sobre biblioteques, lectura i altres afers relacionats, que havien entusiasmat Ors. Per a Ors, que el sol fet de disposar d’una biblioteca provoqui aquesta inspiració, és “recompensa suficient als esforços aplicats a la tasca”. En una glosa de final d’any, “Judicar”¹⁹⁰ reflexiona sobre la dificultat d’emetre un judici tot posant d’exemple les concessions de BP: “Figureu-vos un concurs entre pobles per l’obtenció d’algun bell do espiritual, una Biblioteca, per exemple”.

En aquest mateix any, arran de la col·locació de la primera pedra a Pineda, escriu la glosa “Biblioteca vora el mar” on manifesta un cop més la seva fe en la funció educativa i civilitzadora de les biblioteques:

Pescador, tu tens l’esguard llarg, la sang exploradora. El teu fill és a Amèrica. Pescador, anem a mostrar-te una altra mar, una altra mar infinita. Tota ella, però, cap dins una petita sala de Biblioteca. Vull dir, la mar infinita de l’Esperit. Pescador, per a ton esguard llarg, quins llunyans horitzons, la mar nova! Per a la sang d’exploració i aventura, quins viatges! Pescador, tens un fill a Amèrica. Per què no un altre a la Sorbona?¹⁹¹

En els anys posteriors, fins a finalitzar la seva col·laboració amb *La veu de Catalunya* el gener de 1920, les gloses en què es parla de biblioteques són escasses. Hi ajuda el fet que entre el 2 de gener de 1918 i el 6 de febrer de 1919 escrigui les gloses que es coneixen com *La Vall de Josafat*, per les quals renuncia “al comentari quotidià” de les “palpitacions del temps”.¹⁹² És per això que els actes d’inauguració de les primeres biblioteques no tenen la seva glosa corresponent, com hauria estat previsible; de tota manera, en aquests

¹⁸⁹ *La veu de Catalunya*, 16 de gener de 1917.

¹⁹⁰ *La veu de Catalunya*, 20 de desembre de 1917.

¹⁹¹ *La veu de Catalunya*, 31 d’octubre de 1917. Recordem que el dia 29 d’aquell mes, amb l’assistència entre d’altres personalitats, a més del mateix Eugeni d’Ors, el president accidental de la Mancomunitat, Romà Sol, havia posat la primera pedra de la Biblioteca Popular de Pineda de Mar que s’obriria el 26 de juny de 1922.

¹⁹² Eugeni d’Ors, *La vall de Josafat*, edició a cura de J. Murgades (Barcelona: Quaderns Crema, 1987), p. XII.

actes Ors no declinà de fer els discursos com hem vist en parlar de les inauguracions. La darrera glosa on Xènius fa esment a les biblioteques és "Però..." de 10 d'octubre de 1919¹⁹³ en la qual reclama pressa en la implantació de BP per poder fer front a la demanda de cultura que generarà l'assoliment de la jornada de vuit hores. Es curiós de constatar com Ors, premonitori, veu en el cinema el gran enemic de la biblioteca.

El gener de 1920, per un conflicte d'interessos polítics i amb l'excusa d'uns errors administratius, Ors és rellevat del seu càrrec de director d'Instrucció Pública dins de la Mancomunitat. Després d'aquest afer, des de l'abril de 1920 fins al juliol de 1921, segueix publicant els seus comentaris, ara en castellà, a *El día gráfico*. Finalment, Ors s'estableix a Madrid, on començarà una nova etapa en la qual intentarà recuperar o aprofitar el Projecte elaborat per a la Mancomunitat.¹⁹⁴

▪ **Quaderns d'estudi**

L'octubre de 1915 comencen a editar-se els *Quaderns d'estudi*, publicació de pedagogia, dirigida per Ors des dels inicis fins que dimití, el qual hi signava els editorials sota el pseudònim d'El Guaita. Durant aquests anys la revista incloïa una secció dedicada a l'acció cultural de la Mancomunitat on s'hi publicaven les notícies oficials i els reports sobre cultura i ensenyament. Concretament, pel que es refereix a les BP, s'hi consignaven des dels actes de celebracions (col·locació primera pedra, inauguracions) fins a les estadístiques mensuals o les activitats culturals que hi tenien lloc, a més d'altres documents essencials en la vida de les biblioteques (concursos de concessions). Els *Quaderns d'estudi* foren, en aquest sentit, una caixa de ressonància per a l'activitat de les BP.

El primer document rellevant que hi trobem és la publicació del Projecte

¹⁹³ *La veu de Catalunya*,, 10 d'octubre de 1919.

¹⁹⁴ Eugeni d'Ors, *Nuevas bibliotecas populares para España* (Madrid: Federación de la Prensa de España, 1923). En aquesta publicació Ors tradueix fil per randa el text del Projecte de 1915.

aprovat per la Mancomunitat, sota el títol “Biblioteques Populars” i firmat pel Consell d’Investigació Pedagògica en el segon número de la revista.¹⁹⁵ A diferència del Projecte reproduït a l’*Anuari* de 1922 i al *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, el darrer apartat de Conclusió només és el paràgraf inicial i s’eliminen els acords:

Aquestes són, en línies generals, les bases que, mitjançant un detingut estudi dels problemes, creiem més útils i de major eficàcia en la instauració d’un sistema de Biblioteques Populars a Catalunya. Estem segurs de la fecunditat de l’Institució. Aquesta obra de gran alcanç, però relativament fàcil, és, sens dubte, destinada a portar dins la nostra pàtria i dins la nostra cultura, fruits de benedicció.

En el mateix apartat de la revista s’hi publiquen les “Bases del concurs entre localitats per la petició de biblioteques populars” (29 de juliol 1915) en què es contempla l’esmena feta per l’Assemblea “en sentit que es donés preferència, en la instauració [...] a les localitats que fessin l’oferiment d’alguna base econòmica”. Dos anys després, dins l’apartat “Instauració de biblioteques populars”¹⁹⁶ hi trobem els informes del Consell de Pedagogia sobre les sol·licituds per a la instauració de biblioteques populars i els resultats del primer concurs (15 de desembre de 1915) i del segon (7 de desembre de 1916).

A l’any 1918, els *Quaderns d’estudi* publiquen un report “Les Biblioteques Populars”,¹⁹⁷ signat només amb la inicial C., on sobretot es dona notícia de l’èxit de les quatre primeres biblioteques inaugurades i l’essència de les paraules pronunciades per Ors en cadascuna de les inauguracions, que en algun cas són al·legòriques com les referides a Sallent:

Contà, en el discurs d’inauguració, el Director d’Instrucció Pública com, altres vegades, venint a Sallent, finida la tasca del jorn, anava de nit alta, amb els companys vora les humides ribes silents d’on s’oïa sols el clam misteriós de l’aigua, aquest clam que podia prendre’s com el de l’esperit del poble desitjós d’aquesta bella activitat a la qual avui àvidament es posa.

¹⁹⁵ *Quaderns d’estudi*, any I, 2 (novembre 1915), p. 44-57.

¹⁹⁶ *Quaderns d’estudi*, any II, 3 (abril 1917), p. 255-263.

¹⁹⁷ *Quaderns d’estudi*, any IV, 2 (novembre 1918), p. 95-97.

O més polítiques, com les recollides en motiu de la inauguració de les Borges Blanques:

[...] l'orador indicà com els catalans mai no devien oblidar que l'obra d'emancipació ha de començar per dins, que cada ciutadà cal que s'emancipi alhora que la nació s'emancipa, i que sobretot importa que Catalunya tingui un lloc propi en els centres de Cultura, en el món de les coses de l'esperit, no volanderes com els afers de la política.

Malgrat l'ús de la tercera persona, l'estil de la prosa i el protagonisme concedit al director d'Instrucció Pública, quan el president de la Mancomunitat també assistia a les inauguracions, fan suposar la redacció d'Ors en aquest report.

En el primer número de l'any 1919, sota un epígraf tan orsià com "La Catalunya que treballa i que juga", en el qual es recullen les activitats culturals de diferents poblacions, hi trobem, sota l'entrada d'Olot, la constitució del patronat i el moviment del mes de novembre; de Figueres, la cerimònia de posada de primera pedra; de Canet, l'anunci de l'inici de les obres, i de Valls, les estadístiques del mes de novembre.¹⁹⁸

En altres dos números consecutius de *Quaderns d'estudi* de l'any 1919 es publica un extens informe amb el títol "L'obra cultural de la Mancomunitat de Catalunya".¹⁹⁹ Aquí, sota l'apartat Documents i informacions, es presenten les actuacions de la Mancomunitat en tots els aspectes culturals, entre els quals les BP. En aquest text es fa un clar resum del procés dut a terme –el concurs, les concessions, l'acceptació del terreny, la construcció de l'edifici i el proveïment de places del personal– així com de les condicions que havia de tenir l'espai –edifici expressament construït, senzill però elegant, capacitat d'una quarantena de persones de la sala de lectura, annex de la sala de conferències. El text remarca la novetat i l'originalitat de la iniciativa i l'estructura harmònica posada a l'entorn d'aquestes institucions, referint-se a l'Escola de Bibliotecàries i a la catalogació comuna a totes les de Catalunya.

¹⁹⁸ *Quaderns d'estudi*, any IV, 4 (gener 1919), p. 313.

¹⁹⁹ *Quaderns d'estudi*, any IV, 4 (maig 1919), p. 274; *Quaderns d'estudi*, any IV, 5 (juny 1919), p. 392-395.

La simplicitat del redactat fa pensar que el text no és obra d'Ors.

Finalment, encara que ja no pertany a l'etapa Ors, no volem deixar de consignar, pel seu interès, la informació continguda en el número de setembre de 1920. Sota l'apartat Documents es publica "L'obra a fer la Mancomunitat de Catalunya en Instrucció Pública", una relació de projectes en diferents àmbits culturals, entre els quals les BP.²⁰⁰ El text es fa ressò del missatge de Puig i Cadafalch en prendre possessió del segon mandat de la presidència en 12 de setembre de 1919, amb un programa de govern que es proposava la creació de quaranta biblioteques, i fa una proposta amb estimació de costos per a la instauració de quatre biblioteques populars de barri a la ciutat de Barcelona i onze escampades per Catalunya, que en nombre de quinze se sumarien a les vuit existents i donarien un total de vint-i-una, esforç prou notable vistos els costos d'instal·lació i funcionament.

▪ ***L'Obra de Biblioteques Populars***

Les BP reberen també, a través d'Ors, el suport de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, entitat creada el 1899, dedicada a la promoció de l'ensenyament i de la llengua catalana que tingué una forta presència i influència en la societat catalana. Mantinguda amb les quotes dels associats i ajuts de l'administració, aquesta entitat dugué a terme múltiples activitats de suport a l'ensenyament: subvenció econòmica a centres escolars, organització de concursos d'història o de lectura i escriptura, formació de mestres, organització de colònies escolars, edició de manuals escolars en català,...

En el si d'aquesta associació, el juliol de 1915, Eugeni d'Ors presentà la iniciativa de crear un organisme per al foment de les seves biblioteques del qual ell en seria el president: l'Obra de Biblioteques Populars, un "organisme

²⁰⁰ *Quaderns d'estudi*, 44 (setembre 1920), p. 155-158.

fomentador de les institucions ideades”.²⁰¹ En la circular de presentació, de prosa i esperit inequívocament orsians, es recorda la missió educadora d’aquestes biblioteques: amb uns llibres seleccionats i triats “els qui sien assedegats de coneixements no exposaran llur esperit sobre l’abim d’una cultura dubtosa”. Aquestes biblioteques seran temples de coneixement i de saber: “Temples de civilitat podríem anomenar aquestes Biblioteques Populars de Catalunya; temples en el silenci dels quals s’educarà el jove esperit del nostre poble”. Per difondre aquest esperit, l’Obra s’ha d’adreçar al poble perquè la compregui, l’estimi i se li desperti un delit de possessió de biblioteques: “Cal que la gent la demani com demanaria pa en temps de fam o aigua en temps d’eixut”. De les iniciatives de l’Obra no se’n té notícia i és possible que no fes altra cosa que publicar el manifest de la seva creació. Sembla, pel caire que té, que aquesta iniciativa la Protectora, que d’altra banda feu molta i bona feina al llarg dels seus anys d’existència, no la prengué com a seva, si no que més aviat fou una idea d’Ors per difondre el coneixement de les biblioteques populars.

4.1.4 Fi de l’etapa: la defenestració

L’any 1917, amb la mort de Prat de la Riba, Ors perdé el seu millor valedor i s’inicià un deteriorament progressiu de les seves relacions amb el poder, en aquest cas, detentat per Puig i Cadafalch, el nou president de la Mancomunitat. L’opinió d’historiadors i biògrafs sobre l’afer Ors coincideix a considerar Puig i Cadafalch com un polític de caràcter intransigent que s’enfrontà a Ors, una persona excèntrica i poc disposada a sotmetre’s a una jerarquia. El cas Ors compta amb una àmplia literatura i diverses interpretacions que, totes sumades, donen les claus del desenllaç. D’una banda, la indisciplina d’Ors en una qüestió purament burocràtica; d’altra, les lluites internes i enveges personals per ocupar un lloc en l’administració, i ultra això, el tarannà del protagonista i les seves demostrades simpaties pel

²⁰¹ La circular no porta data i la firmen Eugeni d’Ors, president; Antoni Sansalvador, vicepresident; Lluís Segalà i Estadella, Joaquim Folguera, Albert Bastardas, Francesc Layret, vocals; Francesc Rosell, secretari. Publicada a: *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, 5 (setembre-desembre 1915), p. 191-192.

sindicalisme. Tot això portà, just a començaments de 1920, al que s'ha denominat "defenestració" d'Ors.²⁰²

La dimissió d'Ors tingué lloc el 8 gener de 1920 després d'una discussió basada aparentment en una mala pràctica administrativa com a responsable de biblioteques. D'aquest afer, ens interessa especialment allò que en puguem extraure referit a les biblioteques. Com bé se sap, el descrèdit en la gestió d'Ors es basà en irregularitats detectades en les despeses sol·licitades per a la biblioteca de Canet acabada d'inaugurar el 8 de desembre de 1919. La Direcció de Biblioteques Populars havia gaudit en aquells anys d'una certa llibertat perquè pogués fer lliurement les despeses i justificar-les després, tal com s'havia fet en les anteriors inauguracions de les Borges Blanques i Olot. A més, el període en el qual s'inaugurà Canet era extraordinàriament mogut des del punt de vista social i calia usar sistemes que requerien una flexibilitat administrativa que no s'adeia amb les normes burocràtiques de la Mancomunitat. Una altra acusació es recull en l'expedient del cas: la disposició segons la qual les BP farien festa el dia 15 de novembre, dia de Sant Eugeni. El fet que la circular decretant els dies festius de les BP sigui del 14 de setembre de 1918, any i mig abans dels fets que se l'acusaven, demostra la banalitat d'alguns dels arguments esgrimits per a la defenestració.

Jaume Bofill i Mates, diputat de la Mancomunitat i poeta sota el pseudònim de Guerau de Liost, es basà en aquests i altres fets per acusar Ors en la sessió de l'assemblea de la Mancomunitat del dia 15 de gener de 1920 dedicada a debatre aquest assumpte. Bofill l'acusà d'excés de protagonisme i de mala gestió en institucions i iniciatives dependents de la Direcció d'Instrucció Pública: considerà que la Comissió d'Educació general havia estat minimitzada en les seves funcions, que els *Quaderns d'estudi* no eren

²⁰² Per al detall remetem a: Guillermo Díaz-Plaja, *La defenestració de Xènius* (Principat d'Andorra: Andorra, 1967).

d'interès per als mestres, que els Estudis Normals complementaris havien degenerat, que els seminaris-laboratoris havien perdut la idea originària. Pel que fa a les BP, malgrat reconèixer una de les “creacions més exquisides de don Eugeni d’Ors” i de “remarcar l’encert de confiar-ne el règim a l’amorosament de mans femenines” retreu que aquestes viuen deslligades de la Biblioteca de Catalunya, “amb una organització, fins en la tria de llibres, deficient i pertorbadora”.²⁰³ Les acusacions de Bofill i Mates respecte a les biblioteques no es documenten en l’expedient, però cal recordar que durant els dos primers anys de funcionament les biblioteques no disposaren de normes establertes.

En la bibliografia sobre l’expulsió d’Ors s’esmenta repetidament el problema de la biblioteca de Canet però no se’n donen els detalls essencials. De fet, la consulta dels expedients relacionats ens porten a interpretar l’afer com un enfrontament entre Ors i Puig i Cadafalch el qual, prenent com excusa el que Puig considerava una mala pràctica administrativa d’Ors en el cas de Canet, n’aconseguí l’expulsió.²⁰⁴ El procés és el següent: el 27 de novembre, acabades les obres de la biblioteca de Canet, el Consell Permanent sol·licità a la Direcció d’Instrucció Pública, és a dir, a Ors, que procedís a ultimar els detalls necessaris a l’ordre i disposició de la festa inaugural, i també que presentés un pressupost de les despeses que ocasionaria “el complement d’instal·lació de la Biblioteca de Canet seguint la pauta d’altres instal·lacions semblants”. Dos dies després, Ors va remetre un ofici al Consell en el qual demanava un pressupost per a la instal·lació que coincidís amb l’assignat a la Biblioteca de Valls, ja que Canet, diu, és de la mateixa categoria. Aquest, com ja hem observat, és un punt obscur, perquè enlloc no s’especifica la raó per la qual Ors li atorga aquesta categoria, que en cap cas li correspon. En aquest ofici, de tota manera, no hi consta cap xifra ni partida. El 3 de desembre, en la sessió de matí del Consell Permanent, la Presidència reclamà i recriminà a

²⁰³ Citat per: G. Díaz-Plaja, *op. cit.*, p. 160.

²⁰⁴ AD, Lligall 3.735, exp. 2

Ors que “s’hagi resistit” a lliurar les despeses d’instal·lació: se suposa que calia especificar les xifres del pressupost i que Ors no ho havia fet. De tota manera, en la sessió de tarda, Romà Sol, conseller-ponent d’Instrucció Pública presentà al Consell el pressupost de les despeses d’instal·lació, ornamentació i obertura de la biblioteca de Canet que quedà aprovat en 2.250 ptes. L’acusació de “mala pràctica administrativa” queda, per tant, desmentida; i encara resulta menys fonamentada si tenim en compte que els pagaments per a la inauguració i instal·lació de la biblioteca de Canet no van superar les dues mil pessetes.²⁰⁵ En tot el procediment, de fet, l’únic que resulta arbitrari és la requalificació de Canet de biblioteca de tercer grau a biblioteca de primer, sense que aquest fet sigui recollit en els acords del Consell Permanent.²⁰⁶ Per la resta, no sembla que hi hagi cap error ni negligència en el procediment. Les acusacions es van perllongar fins el 8 de gener de 1920 en què Ors publicà al diari *Las noticias* la seva dimissió.

Després que Eugeni d’Ors deixà el càrrec, el Consell Permanent de la Mancomunitat aprovà, en reunió del 17 de març de 1920, les bases de reorganització de les BP i creà una Direcció Tècnica que encomanà a Jordi Rubió, aleshores Director de la Biblioteca de Catalunya. Aquest organitzà, de manera immediata, una Central Tècnica que tenia per funció donar suport a l’incipient sistema de biblioteques.

4.2 L’etapa Rubió: 1920-1925

En acabar-se l’etapa d’Ors i en desaparèixer la Direcció d’Instrucció Pública, el gener de 1920, el Consell de Pedagogia modificà la seva estructura i, en conseqüència, la del sistema de biblioteques. De fet durant dos mesos, passaren un període d’indefinió; primer perquè ningú s’ocupava de les biblioteques ja que la “senyoreta” encarregada de fer les compres i les

²⁰⁵ AD, Lligall 2737, exp. 12, pagaments fets per a la biblioteca de Canet, 31 de març de 1920.

²⁰⁶ L’única referència l’hem trobat al diari *La costa de Llevant*, 28 de desembre de 1919, que comunica, en una breu nota, que la biblioteca ha estat augmentada de categoria.

trameses havia “dimissionat”.²⁰⁷ I, en segon lloc, perquè l’organització i la responsabilitat definitiva no fou acordada fins al mes de març.²⁰⁸ Mentre durà aquesta situació, les biblioteques continuaren la seva activitat sense que les qüestions administratives afectessin la seva vida diària. Finalment, el Consell Permanent de la Mancomunitat el 17 de març de 1920 acordà, per una banda, confiar a Jordi Rubió i Balaguer, director de la Biblioteca de Catalunya, la Direcció Tècnica de les Biblioteques Populars, per tal com aquestes, des de la seva creació, eren considerades sucursals de la Biblioteca de Catalunya i, per l’altra, aprovar el Reglament per al seu funcionament i el de l’Escola de Bibliotecàries. Aquest nomenament no serà oficial fins el 20 d’abril.²⁰⁹

4.2.1 Les bases del sistema

La figura de Jordi Rubió i Balaguer (1897-1982) serà cabdal per a la definitiva implantació de les BP de la Mancomunitat.²¹⁰ Llicenciat i doctor en Filosofia i Lletres per la Universitat de Barcelona, a l’any 1911 va ser becat a la Universitat d’Hamburg, on va estar dos anys treballant com a lector de Filologia Hispànica, i va realitzar estudis sobre els manuscrits lul·lians en biblioteques alemanyes que va conèixer a fons. En rebre la proposició de Prat de la Riba per a la direcció de la que seria la Biblioteca de Catalunya, es preparà voluntàriament en la biblioteca d’Hamburg treballant en les hores lliures per conèixer la tècnica de biblioteques. El 1914 fou designat director d’aquesta biblioteca i a partir de 1915 fou professor de la recent creada Escola de Bibliotecàries fins la Dictadura de Primo de Rivera quan, arran de l’afer

²⁰⁷ Arxiu Canet, carta del Consell Permanent a la biblioteca, 24 de gener de 1920. La carta no esmenta el nom de la persona encarregada ni el motiu de la “dimissió” però podem suposar que es tractava de C. Montaner i que els seus motius foren de caire personal, en solidaritat amb Eugeni d’Ors.

²⁰⁸ Arxiu Sallent, carta del Consell Permanent a la biblioteca, 4 de març de 1920. En la carta se li comunica que “havent de començar a funcionar una nova organització dels serveis d’Instrucció Pública de la Mancomunitat a partir del pròxim mes d’abril, s’abstengui de fer cap encàrrec d’impresos (...) [fins que] estigui establerta la nova organització que tindrà a son cap un Director encarregat especialment de les Biblioteques Populars, persona que encara no està nomenada”.

²⁰⁹ AD, Lligall 3.735, doc. 25.

²¹⁰ Pendants encara d’una completa biografia de Jordi Rubió, remetem a: Rosalia Guilleumas; Amadeu-J. Soberanas, *Bibliografia i cronologia de Jordi Rubió i Balaguer: 1887-1982* (Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 1985).

Dwelshauvers, va ser-ne destituït, juntament amb altres professors. Des de 1920 fins al 1925 dirigí les BP de la Mancomunitat; un cop aquesta dissolta i la xarxa de biblioteques disgregada en les quatre diputacions provincials, Rubió dirigí només les biblioteques de la província de Barcelona, però tutelà a títol personal les restants. Després de la Dictadura, s'incorporà a la seva tasca acadèmica; va ser director de l'Escola del 1930 al 1938 i, amb la instauració de la República, reprenqué la direcció de la reunificada xarxa de BP.

La preparació tècnica de les bibliotecàries en l'Escola de Bibliotecàries, des de la seva creació, havia estat responsabilitat de Jordi Rubió. En el pla d'estudis del període 1915-1924, de les tres assignatures especialitzades –Bibliologia, Biblioteconomia i Bibliografia– Rubió impartia les dues primeres, a més de ser responsable de les pràctiques en els centres.²¹¹ A més, l'Escola i les BP tenien una relació molt estreta, no només perquè havien nascut una per l'altra, sinó per altres circumstàncies com el fet que eren els tribunals de revàlida de l'Escola els que adjudicaven segons mèrits les places de directora i auxiliar de les biblioteques, i que les reunions de bibliotecàries que s'organitzaven anualment eren dirigides tant al personal actiu com l'alumnat i al professorat.²¹² Així, doncs, a través de la Direcció de la Biblioteca de Catalunya i de la formació tècnica que impartia a les alumnes de l'Escola, Jordi Rubió difongué i implantà una organització de les biblioteques moderna i rigorosa, assimilable als sistemes de biblioteques americanes que, de fet, havien estat el model a imitar.

Aquesta organització es basà en tres documents fonamentals que analitzem tot seguit: el Reglament, les funcions de la Central i les Instruccions.

▪ **Reglament de les Biblioteques Populars**

Com hem dit, simultàniament a l'acord de crear la Direcció Tècnica de les biblioteques, el Consell Permanent aprovà el 17 de març de 1920, el

²¹¹ A. Estivill, *op. cit.*, p. 413-418.

²¹² A. Estivill, *op. cit.*, p. 102-108.

Reglament per al seu funcionament.²¹³ Ja a l'any 1915, un cop aprovat el Projecte, el Consell Permanent havia acordat d'encomanar al director de la Biblioteca de Catalunya i al director de l'Escola l'estudi i informació d'un projecte de reglament per al funcionament de les biblioteques populars, però no n'hem localitzat cap exemplar.²¹⁴

El *Reglament de les Biblioteques Populars* consta de trenta-sis articles distribuïts en cinc apartats i referits a la instauració de BP, l'organització de l'Escola, la provisió de personal, la composició dels patronats i l'organització de les BP. El text recull i especifica alguns aspectes del Projecte de 1915, especialment els relatius a la provisió de personal i les remuneracions, però aporta poques informacions sobre el funcionament i l'organització de les biblioteques.

L'apartat "I. Instauració de biblioteques" recorda que es tracta d'un pla orgànic basat "en les necessitats culturals de Catalunya, atenent les exigències i fretures dels seus nuclis de població, o bé la conveniència de fomentar la cultura en els llocs més desvalguts o prometedors". Tot i així, es donarà preferència a aquelles ciutats que ofereixin concurs econòmic. Per a aquesta instauració de biblioteques es convocaran concursos, tal com ja s'havia fet durant els tres anys consecutius al Projecte. En l'apartat "II. De l'Escola de Bibliotecàries" es fixa un nou pla d'estudis amb més contingut tècnic i un tercer curs dedicat íntegrament a les pràctiques remunerades, l'import de la matrícula i les condicions d'accés de les alumnes: amb batxiller o títol de mestra, ultra el coneixement de la llengua francesa, a més de català i castellà, i les nocions d'una altra llengua estrangera. Com es desprèn d'aquestes condicions, la professió de bibliotecària es volia nodrir de personal força preparat per l'època. En l'apartat "III. Provisió i organització del personal de biblioteques" queda fixat que el servei de les biblioteques serà a càrrec de les

²¹³ AD, Lligall 3.735, doc. 27. Es troba publicat a: *Anuari...*, (1922), p. 96-106.

²¹⁴ AD, Actes del Consell Permanent, 10 de novembre de 1915.

titulars sortides de l'Escola i s'estipulen els deures i drets del personal (concursos, retribució, formació permanent, llicències, vacances i permisos) com si es tractés d'un conveni laboral. De tot, el més important era garantir un personal específicament format per aquesta tasca: amb un personal format homogèniament, una política de contractació exclusiva i un sistema de suport tècnic centralitzat, el pla de BP s'assentava i avançava de manera segura.

L'apartat "IV. Patronats locals" amplia i especifica les funcions i competències d'aquest organisme que en el Projecte quedava només apuntat. Pel que fa a la composició, al·ludeix a la qualitat del seus membres –"caracteritzats per llurs treballs en l'esfera de la Cultura o per l'amor i la protecció concedits a l'obra de Biblioteques Populars"– però no en determina el nombre. Aquesta institució ha de vetllar pel funcionament de la Biblioteca i promoure la seva eficàcia social. D'acord amb les funcions que se'ls assignen, poden proposar adquisicions, són responsables dels locals, decideixen el calendari de festes locals i modifiquen l'horari sempre d'acord amb la directora de la biblioteca i la Central Tècnica: tenen una funció legislativa, no pas executiva, i actuen en representació del poder local. L'apartat "V. Organització de les biblioteques", amb només quatre articles es refereix, sobretot, a l'administració general. Segons el text, la funció administrativa correspondrà al Departament del Consell de Pedagogia que tingui cura de les Acadèmies i Biblioteques, i els serveis tècnics seran competència de la Direcció Tècnica atribuïda al director de la Biblioteca de Catalunya "de la qual són considerades sucursals les Biblioteques Populars". D'acord amb el Reglament:

Base 30^a.- La Direcció Tècnica de Biblioteques proposarà al Consell de Pedagogia de la Mancomunitat tot el que es refereix a l'organització dels serveis atribuïts a les Biblioteques: formes de registre i catalogació, estadístiques, tipus d'impresos, ordenació d'hores i formes de servei, establiment de serveis nous, etc., etc.; formularà els catàlegs tipus segons les categories de biblioteques i proposarà les adquisicions de llibres i material que consideri oportunes. Per complir la seva tasca podrà establir un règim propi de comunicació amb les Bibliotecàries i amb les Presidències dels patronats. La Direcció Tècnica de Biblioteques informarà, demés, tots els assumptes de la seva competència sobre els quals el Consell de Pedagogia li demani informe.

[...]

Base 32^a.- Les Biblioteques hauran d'ésser visitades anualment pel Secretari del Departament a què hagin estat adscrites o pel Director tècnic de Biblioteques. La distribució de visites serà feta pel Consell de Pedagogia. De les visites de les Biblioteques se n'aixecaran les actes oportunes que seran comunicades al Consell de Pedagogia de la Mancomunitat.²¹⁵

Totes aquestes qüestions seran descrites detalladament en les Instruccions que Rubió publicarà pocs mesos després.

Finalment, els articles addicionals del Reglament aclareixen punts referents a les qüestions laborals (escalafó, retribucions, vacances), que aporten dades d'interès per a l'estudi de l'exercici professional o per a l'estudi de les ocupacions femenines a l'època, però poc, com hem dit abans, sobre el funcionament diari de les biblioteques.

▪ **La Central de Biblioteques Populars**

Un cop al càrrec de Direcció Tècnica de les BP, el 1920, Rubió posà en marxa la Central de Biblioteques ubicada al carrer Urgell 187, la mateixa seu que tenia en l'època Ors, i on es trobava la seu del Consell de Pedagogia. Per al funcionament de la Central, el Consell Permanent, a sol·licitud del Consell de Pedagogia, acordà la creació de dues places de bibliotecàries, una de directora i una d'auxiliar, amb els sous de 1.500 ptes. i 1.000 ptes., respectivament.²¹⁶ Les places foren adjudicades a Maria Montaner Serra i Francisca Farró, ambdues alumnes de la promoció de 1920.

Les funcions assignades a la Central es recullen en un text publicat en el primer anuari de l'any 1922.²¹⁷ D'acord amb aquest text, la Central dona suport tècnic a les biblioteques –tenia les atribucions d'adquirir els llibres, el

²¹⁵ L'ofici de nomenament de Jordi Rubió del 20 d'abril de 1920 transcriu aquests dos articles com a tasques de la Direcció Tècnica.

²¹⁶ AD, Lligall 3.735, exp. 2, doc. 40, 15 de juliol de 1920.

²¹⁷ El text sobre les funcions de la Central no consta com a acord del Consell Permanent de la Mancomunitat ni del Consell de Pedagogia, per la qual cosa podem suposar que va ser elaborat per Rubió i publicat únicament a l'*Anuari...* (1922), p. 123-124.

material tècnic per a la catalogació i el control, i el relligat de revistes i altres volums– i “vetlla per al manteniment de la necessària unitat de mètodes i serveis”. Aquest servei central no vol dir pas uniformitat, ja que “la centralització no perjudica ni coacciona la indispensable responsabilitat de la Directora de cada Biblioteca, i permet treure un rendiment superior a les consignacions”. El text recorda que aquestes biblioteques es consideren sucursals de la Biblioteca de Catalunya i com a tals poden rebre llibres en préstec; a tal fi, les biblioteques incorporen en cèdules al catàleg les noves adquisicions d'aquella. D'aquesta també rebran els llibrers sobrers que s'afegiran als fons de les Populars. En la justificació d'estructurar les biblioteques "al voltant d'un organisme central que les auxiliï amb son consell i les defensi contra possibles atacs de la inèrcia del medi en què puguin viure" s'esmenten els sistemes d'Alemanya, Anglaterra, Països Baixos i els Estats Units. La Central té al seu càrrec també l'organització de les reunions tècniques de formació del personal i la recollida i conservació de les estadístiques. En aquest text s'esmenta de nou la preparació d'un catàleg sistemàtic d'una Biblioteca Popular ideal que haurà de servir d'orientació per constituir-ne el fons. Ultra la tramesa a les Populars, la Central també té per funció remetre llibres a les entitats del Consell de Pedagogia i als Centres Catalans d'Amèrica. Al cap d'un any de funcionament de la Central, Rubió en la memòria de funcionament detalla els catàlegs que s'elaboren i amb quina finalitat:

- A) un catàleg alfabètic [d'autors] per a cada biblioteca dels llibres que aquesta posseeix, cosa útil no sols per als efectes de control sinó que permet fer adquisicions sense vacil·lacions ni temor de comprar llibres repetits,
- B) un catàleg sistemàtic únic, de tots els llibres que són a les Populars i dels que es publiquen i serien convenients, que és la base per a formar el catàleg model d'una Biblioteca Popular ideal,
- C) un registre inventari en cèdules alfabètiques de tots els llibres que figuren o han figurat en el magatzem de la Central, la qual cosa permet tenir al dia el balanç de les seves existències.²¹⁸

²¹⁸ AD, Lligall 3.735, exp. 2, doc. 216, "Memòria sobre la vida de les biblioteques populars de la Mancomunitat en l'any 1921", p. 4.

En definitiva, les funcions de la Central responen a les pròpies d'un sistema bibliotecari en xarxa: el control dels fons i la centralització de processos, el desenvolupament dels serveis i la formació permanent del personal.

▪ ***Les Instruccions per al funcionament de les biblioteques***

En funció de les bases del Reglament de març de 1920, la Direcció Tècnica havia de decidir tot el que feia referència a l'organització i funcionament de les biblioteques. Per normalitzar i sistematitzar els processos i els serveis que es duien a terme a les biblioteques, Rubió dicta les Instruccions, publicades en l'anuari de l'any 1922, que contenen dues parts: "Instruccions sobre el règim administratiu de les biblioteques populars" i "Instruccions de la Direcció Tècnica de Biblioteques Populars".²¹⁹ Les primeres tenen un caràcter administratiu i intern, mentre que les segones presenten un caire més tècnic i estan adreçades a desenvolupar els serveis de les biblioteques. En plena Dictadura de Primo de Rivera, aquestes mateixes Instruccions es publicaran de nou a l'anuari de 1926, en castellà i poc modificades, sota el títol únic de "Instrucciones sobre el régimen técnico y administrativo de las bibliotecas populares".²²⁰

Tal com s'ha vist en l'informe primer de Massó i Rubió, la manera de funcionar de les BP havia de ser similar a la de les biblioteques angleses, la seva guia i model. En època d'Ors, aquest havia dictat algunes normes per al funcionament de les biblioteques en què disposava, entre altres, l'existència d'un llibre de demandes per a les desiderates dels lectors i la creació d'un fons local; però res deia sobre processos tècnics ni de l'administració de la biblioteca en els seu quefer diari. Amb aquestes Instruccions Rubió recull i sistematitza algunes de les pràctiques que ja es diuen a terme, i a la vegada desenvolupa nous aspectes indispensables per a una òptima implantació de les biblioteques, com el préstec o la col·lecció local. En definitiva, les Instruccions seran l'instrument de normalització d'un sistema de biblioteques

²¹⁹ *Anuari...* (1922), p. 109-111; p. 112-120.

²²⁰ *Anuari...* (1926), p. 143-161.

que permetrà implantar i estendre el model de la biblioteca anglosaxona. Per a la redacció d'aquestes pautes, Rubió s'inspirarà en el contingut dels manuals anglesos i alemanys sobre els processos tècnics, les rutines de treball i el desenvolupament dels serveis de biblioteques.

Les primeres Instruccions –“Instruccions sobre el règim administratiu de les biblioteques populars”– són, sobretot, de caire administratiu i tenen per objectiu regular l'activitat de direcció i control de la biblioteca. Els seus apartats, breus i precisos, fan referència a aspectes de gestió del personal i gestió interna de la biblioteca. El primer apartat disposa la necessitat de notificar en els formularis ad hoc –les mostres dels quals s'inclouen en un annex del mateix document– la presa de possessió, la demanda de llicències i els cessaments; el segon es refereix als inventaris de material i recorda l'obligació anual de formular per duplicat l'inventari dels mobles i efectes de la biblioteca; en el tercer apartat es donen instruccions i una mostra de formulari per a l'elaboració del pressupost per a despeses menors i material que no trameti el Servei Central –és a dir, de neteja i manteniment. La instrucció quarta es refereix a l'elaboració del llibre dietari, un llibre en el qual serà obligatori anotar: a) els documents i cartes oficials, amb numeració correlativa i indicació d'on són guardats i arxivats, b) les visites oficials o de personalitats, c) les observacions sobre desperfectes o deficiències de l'edifici i el moment de la reparació, d) les observacions que considerin indispensables.²²¹ Tot i que aquestes Instruccions no porten data, la recomanació de portar un llibre dietari Rubió la dona en els primers temps de la seva responsabilitat com a director, com demostra el fet que els diaris de biblioteques que s'han

²²¹ El diari era –i ha estat fins fa pocs anys– el recordatori de l'activitat de la biblioteca, del qual se n'extreien les dades i comentaris per a la memòria final. La lectura d'aquests documents en les biblioteques del període estudiat ha permès obtenir informacions de gran interès per a l'estudi que presentem, tot i que la personalitat de les bibliotecàries i la seva capacitat d'observació i anàlisi fa que els diaris tinguin valor diferent.

conservat s'inicien a mitjans de l'any 1920.²²² L'apartat cinquè d'aquestes Instruccions disposa la necessitat d'arxivar originals i còpies de tot allò que rebin, amb pautes per a l'ordenació: les cartes personals pel nom del remitent, les cartes d'entitats pel nom de l'entitat i les de les biblioteques pel nom de la localitat. Tanquen aquestes Instruccions un apartat sobre el llibre de caixa o llibre de comptabilitat i un darrer que recomana anotar en una llibreta les entrades i sortides de llibres i altres efectes.

Des d'un punt de vista professional, les restants "Instruccions de la Direcció Tècnica de Biblioteques Populars" tenen major interès, perquè representen el desplegament d'un model de biblioteca i, a la vegada, són un compendi essencial de biblioteconomia. Aquestes Instruccions, elaborades entre 1920 i 1921 segons les dates que consten en la publicació, exposen tots els processos tècnics de funcionament de la biblioteca, des del tractament del document (registre, catalogació, classificació) al control (estadístiques) i desenvolupament dels serveis (préstec, col·lecció local, secció infantil, guies de lectura). De tots els processos, s'adjunta una mostra dels formularis que cal utilitzar i que, només amb lleus modificacions –i sovint cap ni una–, han estat usats en les nostres biblioteques fins aquests darrers anys, en què les biblioteques públiques han substituït els processos manuals per processos automatitzats.²²³

Les Instruccions, a la manera d'un breu manual, tracten diferents aspectes d'organització tècnica i funcionament dels serveis. S'inicien detallant el procés de registre dels llibres, sobretot la distinció que cal fer entre obres i volums, procediment que Rubió els haurà de recordar més d'un cop. Per a la catalogació i classificació, els dos epígrafs següents, simplement es remet a les obres del mateix Rubió que ja coneixien com alumnes: *Com s'ordena i*

²²² Arxiu Valls, Carta de Rubió, 1 de juny de 1920: "D'ara endavant porti V. un diari de la Biblioteca en el que hi anoti les comunicacions enviades i rebudes, fets interessants, actes de visites d'inspecció i tot lo que li sembli interessant de consignar-hi.(...) Aquest llibre pot ésser el ressò de la vida de la biblioteca i de V. depèn que sigui interessant".

²²³ Adjuntem còpies d'aquests materials en l'Annex III.

cataloga una biblioteca i el compendi *Classificació decimal de Brussel·les. Adaptació per a les Biblioteques Populars de la Mancomunitat de Catalunya*.²²⁴ L'única anotació és recomanar l'ús de fitxes del model dit internacional (12,5 x 7,5); en això, es diferencien de la Biblioteca de Catalunya que usava cèdules Staderini, de paper de fil (24,0 x 11,8), ratllades per una cara.

El manual *Com s'ordena i cataloga una biblioteca* és un dels volums que formen la col·lecció “Minerva. Col·lecció popular dels coneixements indispensables”, creada per Eugeni d'Ors. Aquesta col·lecció de llibres, editada pel Consell de Pedagogia de la Diputació de Barcelona, estava concebuda com una petita enciclopèdia de divulgació per ampliar coneixements i consistia en uns petits volums, en octau, d'una quarantena de pàgines. Se'n van publicar quaranta-tres volums des de l'any 1916 fins al 1923. El volum vint correspongué a *Com s'ordena...* de Jordi Rubió i anava destinat, sobretot, a la primera promoció d'alumnes de l'Escola de Bibliotecàries encara que també, es deia en la ressenya sobre el llibre, podia ser útil als particulars interessats en el tema.²²⁵ S'hi presentava la classificació decimal de Dewey, adaptada, amb divisions fins a dues xifres i una col·lecció d'advertiments per a la redacció dels catàlegs, prenent com a base la Biblioteca de Catalunya, amb mostres de paperetes i explicacions de col·locació dels llibres. L'única referència a les populars la trobem en suggerir el sistema de les *open shelves libraries* com l'únic viable en les biblioteques públiques si els lectors s'han d'orientar en els prestatges. L'altra obra bàsica és la *Classificació decimal de Brussel·les* adaptada per a les biblioteques populars que, posteriorment, fou posada al dia en l'edició de 1938, els exemplars de la qual només s'editaren mecanografiats. En aquesta adaptació de la classificació de l'Institut International de Bibliographie de Bruxel·les,

²²⁴ Jordi Rubió i Balaguer, *Com s'ordena i cataloga una biblioteca* (Barcelona: [La Neot[pi]a], [1917]; *Classificació decimal de Brussel·les: adaptació per a les Biblioteques Populars de la Mancomunitat de Catalunya* (Barcelona: Casa de la Caritat, 1920).

²²⁵ E.V., *Quaderns d'estudi*, any IV, 3 (desembre 1918), p. 217.

Rubió pren decisions per a l'aplicació de la CDU que es duran a la pràctica a les biblioteques públiques catalanes fins gairebé l'actualitat.

Les instruccions de tractament del document finalitzen aquí. La resta d'epígrafs tenen a veure amb el control i desenvolupament dels serveis. El primer es refereix a les estadístiques: d'acord amb les instruccions cada biblioteca ha de comptabilitzar els llibres llegits a la sala de lectura i els llibres deixats en préstec en fulls aptes per a recollir aquestes dades. Així mateix han de donar comptes dels llibres ingressats i de les cèdules incorporades al catàleg. Aquestes dades es publicaran anualment als anuaris i permetran, any rere any, avaluar l'impacte i la implantació de les biblioteques. Els restants epígrafs de les Instruccions tracten del préstec, la secció infantil i la col·lecció local. El reglament i funcionament del préstec de llibres ocupa gran part de les instruccions: s'hi esmenten les condicions –presentació per part d'un membre del patronat, pagament d'una garantia metàl·lica, termini de vuit dies, tipus de llibres exclosos, sancions per retard o pèrdua– i els mecanismes de control que cal elaborar –fitxa de lector, fitxa del llibre, ordenació d'ambdues. Per fomentar el préstec amb la Biblioteca de Catalunya aquest serà gratuït de ports; fins aleshores els lectors que demanaven en préstec un llibre de la Biblioteca de Catalunya n'havien de pagar la tramesa. El préstec per als nois té altres restriccions: només podran inscriure's els majors de 12 anys i dels menors els pares n'hauran de ser fiadors; tot i així, els llibres per als més petits n'estaran exclosos. Es considera que el préstec és un premi o un estímul i que l'estada a la biblioteca és tan educadora com la lectura que puguin fer al seu domicili. També esmenta el préstec de la Col·lecció Local, restringint-ne alguns documents.

La biblioteca ha de facilitar informació a la localitat sobre la localitat. Aquest és el sentit de la secció de col·lecció local que es recomana crear a cada biblioteca. En les Instruccions es detallen els diferents tipus de documents que pot contenir aquesta secció, on i com s'han d'ordenar, i es recomana

especialment aconseguir contribucions espontànies de particulars. Aquesta part de les Instruccions porta data d'octubre de 1920.

A continuació, amb data de gener de 1921, s'hi troba un afegit sobre el règim de la secció infantil aclarint que aquesta ha d'existir en totes les biblioteques, amb llibres d'entreteniment i llibres d'estudi. Un últim afegit, datat a 21 de novembre de 1921, regula les relacions amb la Direcció Tècnica a la qual han de trametre les estadístiques abans del dia vuit de cada mes, els oficis comunicant l'arribada dels llibres a les biblioteques; així mateix, recorda que les biblioteques només poden acceptar donatius de llibres condicionalment i a reserva del que resolgui la Direcció Tècnica. Per últim, sense data, s'hi troba un apartat sobre les guies de lectura, instrument per a la promoció de la lectura que les biblioteques estan obligades a publicar mensualment.

El fet que les Instruccions dediquin tan poca atenció als processos tècnics – excepte el registre– s'explica pel fet que totes les bibliotecàries eren alumnes de l'Escola i sabien molt bé com portar una biblioteca; tot i això, i que els manuals de Rubió explicaven amb detall el registre, aquest procés deuria comportar dubtes i errors, per al qual cosa s'explica amb detall en les Instruccions. De la mateixa manera, s'explica amb detall el funcionament del préstec, cosa natural, si tenim en compte que aquest era un servei que es posava en marxa per primera vegada en les BP. A la vegada, també podem veure en aquests textos com el funcionament de la secció infantil els preocupa, ja que s'hi refereixen en dues ocasions, en dates diferents.

En aquest document de les Instruccions, Rubió el que fa és aplicar i desenvolupar els aspectes exposats en el Projecte que s'havien anunciat, però que, en els dos anys de gestió d'Ors, encara no s'havien desplegat. Rubió posà en marxa serveis inherents i indissociables de la biblioteca pública que tenia com a model: el préstec, les seccions infantils i la col·lecció local. Un model que té com a prioritat atendre les necessitats del públic lector, oferir-li

uns bons serveis i presentar-li una oferta bibliogràfica de manera atractiva i fàcil.

▪ **Els models**

El model de biblioteca pública anglesa i nord-americana era conegut: ho demostren, entre d'altres, el discurs de López Fabra de l'Ateneu (1875), el discurs de Josep Massó d'inauguració de la Biblioteca de Catalunya (1914), la demanda de Francisco Montanyà a l'Assemblea de la Mancomunitat (1914) i l'informe de Rubió i Massó sobre la creació de les biblioteques populars (1915). Rubió, a més, per la seva feina coneixia i disposava de nombroses publicacions de biblioteconomia sobre funcionament i organització de les biblioteques públiques publicades en els primers anys del 1900, en les quals es basà per dictar les Instruccions. Aquestes obres les podem identificar i recuperar a través de diverses fonts: les bibliografies recomanades per Rubió en el seu manual *Com s'ordena i cataloga una biblioteca*; el catàleg de l'exposició de literatura professional organitzada en la sisena Reunió de Bibliotecàries el desembre de 1923, i la bibliografia professional adquirida per a la biblioteca de l'Escola de Bibliotecàries.

En l'obra de Rubió, *Com s'ordena i classifica una biblioteca*, abans esmentada, s'hi inclou una bibliografia complementària, d'una vintena de títols, agrupada en tres blocs: bibliografia general, catalogació i classificació. En l'apartat de bibliografia general hi consten vuit títols, dos dels quals pertanyen a James Duff Brown, creador de la *subject classification*, i defensor d'aplicar a les biblioteques sistemes d'accés que en facilitessin l'ús, tals com l'ordenació dels fons en prestatges de lliure accés.²²⁶

La resta d'obres citades com bibliografia general són manuals del segle XIX – editats per primera vegada entre els anys 1890 i 1896– que dediquen molta

²²⁶ James D. Brown, *The small library* (London: George Routledge & Sons, 1907); *Guide to librarianship* (London: Libraco Ltd., 1909).

atenció al tractament tècnic dels llibres manuscrits i llibres antics i a les biblioteques nacionals i universitàries, però gens a les biblioteques públiques, al serveis que aquestes han de donar i com es poden organitzar.²²⁷ Val la pena destacar, en l'obra de L. Delisle, un apartat dedicat a la constitució de fons especialment relatius a una província o localitat, un clar precedent de la col·lecció local. Per la resta, poca cosa d'aquests manuals històrics s'aprofita per a les biblioteques que vol impulsar Rubió. Hem de tenir en compte que, quan Rubió preparà el *Com s'ordena...*, no tenia entre les seves múltiples responsabilitats la de les biblioteques populars; per tant les obres que pren de referència i cita en la bibliografia no considera que hagin de tractar de biblioteques públiques.

En canvi, la bibliografia sobre aquest tipus de biblioteques si que té un pes important a l'exposició professional realitzada amb motiu de la sisena Reunió de Bibliotecàries, el catàleg de la qual es publica a l'anuari de 1923.²²⁸ El catàleg inclou setanta-quatre títols agrupats en diferents apartats: tres títols de bibliografia i diccionaris de biblioteconomia; set revistes; quinze d'organització de biblioteques populars; dotze manuals de biblioteconomia; tretze de tècnica dels catàlegs; dos sobre les extensions d'autor en el catàleg sistemàtic; tres de classificació; dos de catalogació de manuscrits i incunables; nou sobre l'art de la lectura; un sobre l'infant i la biblioteca; tres d'edificis i mobiliari; quatre de restauració i un sobre promoció de les biblioteques. Un apartat titulat "Altres llibres útils per a les bibliotecàries" inclou un títol sobre les dones i els llibres, i una obra sobre organització del treball intel·lectual. Com es pot veure, "Organització de les biblioteques públiques" és l'apartat més nodrit, sobretot si tenim en compte que en d'altres apartats també hi trobem bibliografia dedicada específicament a biblioteques públiques. En són exemple, la revista

²²⁷ Hem localitzat i consultat: Leopold Delisle, *Instructions élémentaires et techniques pour la mise et le maintien en ordre des livres d'une bibliothèque* (Paris: Lib. Honoré Champion, 1908); Arnim Graesel, *Manuel de bibliothéconomie* (Paris: H. Welter, 1897); Albert Maire, *Manuel pratique du bibliothécaire: bibliothèques publiques, bibliothèques universitaires, bibliothèques privées...* (Paris: Alphonse Picard et Fils, 1896) i Julius Petzholdt, *Manuale del bibliotecario...* (Milano: Ulrico Hoepli, 1894).

²²⁸ *Anuari...* (1923), p. 125-131.

Library journal de les biblioteques nord-americanes o fascicles d'obres citades a l'apartat de general de biblioteconomia, com *Modern American library economy* a càrrec de J. Dana o *Manual of library economy* de la American Library Association. Cada referència bibliogràfica s'acompanya d'unes breus, però suficients paraules descriptives. En el cas de les obres del segle XIX, per exemple les de Petzholdt o Maire, Rubió els qualifica de clàssics i, en el cas del primer, afegeix "avui quelcom antiquat".

Entre la resta, Rubió destaca pel seu caràcter general i informatiu l'obra de Pellisson on es fa un repàs de les biblioteques públiques als països europeus –entre els quals no hi és Espanya– que conté també una completa presentació de les biblioteques als Estats Units.²²⁹ L'obra *La librairie publique* d' E. Morel li mereix el qualificatiu d'estimulant.²³⁰ Es tracta de l'adaptació a França del règim anglosaxó de biblioteques públiques amb especial atenció a les seccions i serveis més importants: préstec, referència, revistes i infants. Morel recomana repetidament el títol *The American public library* de Bostwick que també trobem inclosa en aquest catàleg.²³¹ L'obra, profusament il·lustrada, exposa amb extensió les característiques de model nord-americà i presenta tots els elements que configuren un servei de biblioteca: edificació i distribució de l'espai, selecció i tractament dels fons, seccions i serveis, funcions del personal, instruments de control, promoció... La informació que facilita aquesta obra es completa amb *The public library* d'E.A. Baker.²³² En aquest títol es fa molta incidència en els serveis per a col·lectius diferents com els nens o les biblioteques rurals. També hi trobem un títol, *County library systems*, dedicat a les biblioteques circulants angleses.²³³ Pel que fa als llibres d'autors alemanys, Rubió en comenta la seva utilitat per les nombroses

²²⁹ Maurice Pellisson, *Les bibliothèques populaires à l'étranger et en France* (Paris: Imprimerie Nationale, 1906).

²³⁰ Eugène Morel, *La librairie publique* (Paris: Armand Colin, 1910).

²³¹ Arthur E. Bostwick, *The American public library* (New York: D. Appleton and Company, 1917).

²³² Ernest A. Baker, *The public library* (London: O'Connor, 1922).

²³³ Duncan Gray, *County library systems* (London: Grafton & Co., 1922).

reproduccions de formularis que contenen. En l'apartat dedicat a la promoció de les biblioteques, que Rubió anomena "reclam", destaquem un petit volum, *Library advertising*, que descriu tota mena de mètodes publicitaris en tots els mitjans –la premsa, la ràdio, el cinema– i en el qual s'exposen les virtuts de les *reader's guide* o les guies de lectura que ben aviat Rubió incorporarà a les nostres biblioteques.²³⁴

En la bibliografia no consta el *Manuel de la bibliothèque publique* de Paul Otlet, creador i impulsor de la Classificació Decimal Universal, adaptació de la classificació de Dewey que fou adoptada per Rubió per a les biblioteques catalanes. Aquesta obra és un manual general que proclama la necessitat de la lectura i de les biblioteques públiques per facilitar-la; els capítols dedicats a la instal·lació de la biblioteca tracten de les condicions dels locals –millor prop d'un jardí, nets, decorats amb bon gust–, dels criteris de la selecció de llibres –enciclopèdica, ben escollida– i, sobretot de processos tècnics per a l'organització –registre, catalogació, classificació, ordenació a la sala– i del servei de préstec. En la bibliografia recomanada per Otlet hi trobem les obres d'E. Morel, M. Pellisson i A. Bostwick ja comentades. Aquest llibre, Rubió l'envia a totes les biblioteques.²³⁵

D'altra banda, l'anàlisi dels llibres entrats a la biblioteca de l'Escola de Bibliotecàries en el primers anys de funcionament ens permet saber quins eren els llibres bàsics en la formació de les bibliotecàries. L'Escola no comptà amb una biblioteca professional fins a l'any 1920, però en el moment d'iniciar-se hi ha una voluntat de posar-se al dia que es veu en l'adquisició i entrada de

²³⁴ Walter A. Briscoe, *Library advertising* (New York: H.W. Wilson, 1921).

²³⁵ Paul Otlet, *Manuel de la bibliothèque publique* (Bruxelles: Institut International de Bibliographie, 1923). L'obra és una edició revisada i ampliada d'un títol anterior: Paul Otlet; Leon Wauters, *Resumé du cours préparatoire aux examens du bibliothécaire* (Bruxelles: Le Service Social, [1922]). Rubió en recomana el seu ús a la biblioteca de Figueres en carta del 21 de març de 1924 recordant-li que el tingui sempre sobre la taula. Altres biblioteques també el tenien, com es demostra en l'exemplar que es conserva a la biblioteca de la Facultat de Biblioteconomia que porta l'etiqueta de la biblioteca del Vendrell en època de la Mancomunitat.

volums que no són de publicació recent.²³⁶ El llibre de registre demostra l'existència d'obres fonamentals de la biblioteconomia com la Classificació Decimal de Dewey i de diversos manuals, sobretot de biblioteques públiques i manuals tècnics de catalogació i classificació, que coincideixin amb els títols comentats. A la biblioteca de l'Escola també hi hem localitzat *An apprentice course for small libraries*, un quadern de pràctiques i rutines de la biblioteca pensat per a alumnes, propietat de Jordi Rubió que el data a 1918, i que no entrarà a formar part de la biblioteca fins el 1934.²³⁷ Aquest títol, malgrat que no consta en cap de les bibliografies que hem comentat, segurament per considerar-lo massa bàsic, presenta moltes similituds de tractament i presentació amb les Instruccions que redacta Rubió per a les BP.

En el funcionament de les nostres biblioteques i, concretament, en la redacció de les Instruccions hi trobem reflectit l'esperit i el contingut dels manuals i de les obres bàsiques que Rubió coneixia i que les bibliotecàries tenien a l'abast. Per al funcionament de les biblioteques es copien i adapten els formularis reproduïts en manuals alemanys i nord-americans; s'ensenya i s'aplica la catalogació i classificació que permeten fer les biblioteques més accessibles; es posen en marxa serveis inherents a les biblioteques públiques però nous per a les nostres biblioteques com el préstec, les seccions infantils o la col·lecció local; s'impulsen productes i activitats com les guies de lectura i les hores del conte per promoure la lectura. La posta en marxa de totes aquestes "novetats" es fa de manera pautada i comptant amb un sistema que paulatinament s'assegura i s'estén; probablement, Rubió considera precipitat engegar altres serveis i, per aquest motiu, no es fa ressò en aquestes Instruccions, ni en cap altre document adreçat a les biblioteques, d'altres

²³⁶ Per a l'estudi de la biblioteca de l'Escola de Bibliotecàries remetem a: Assumpció Estivill, "La literatura professional a l'Escola de Bibliotecàries: 1920-1982", dins *Seminari Internacional sobre Docència Bibliotecària* (Barcelona: Diputació de Barcelona: Diputació de Barcelona, 1990), p. 71-91.

²³⁷ Faculty of the Library School of the University of Wisconsin, *An apprentice course for small libraries* (Chicago: American Library Association, 1917).

serveis bàsics a les biblioteques nord-americanes, i ben coneguts per ell, com el servei de referència, les activitats de col·laboració amb les escoles o la formació d'usuaris.

Quan Rubió redacta les Instruccions, simplement el que fa es recollir i adaptar a les nostres biblioteques el sistema de les biblioteques públiques conegut per ell a través de la bibliografia i de la seva estada a Alemanya. I en les Instruccions segueix el mateix patró de la bibliografia que ha consultat i estudiat: procés del document, formularis, organització del préstec, desenvolupament de serveis... En resum, la direcció de Jordi Rubió, a partir dels instruments que posa en marxa, comportarà la normalització dels processos de les biblioteques i la implantació definitiva del sistema.

4.2.2 La vida de les biblioteques

Amb anterioritat al seu nomenament oficial, el 8 d'abril de 1920, el Consell Permanent encomanava a Jordi Rubió que practiqués una visita d'inspecció a totes les BP per proposar reformes en la seva organització i funcionament.²³⁸ Amb data de 20 de juny 1920, Rubió presentava un extens informe –disset pàgines– que resulta de gran interès per valorar la feina feta pel seu precedent, Eugeni d'Ors, i per mostrar les línies d'actuació que emprendria com a responsable de les BP.²³⁹

L'informe consta de dues parts: en la primera part, es fa una valoració sobre cada una de les biblioteques que funcionaven en aquell moment (Sallent, Valls, les Borges Blanques, Olot i Canet) i en la segona les observacions es refereixen a totes per un igual. El comentari sobre la biblioteca de Sallent s'inicia confirmant les sospites sobre la greu conducta de la bibliotecària, que no s'esmenten en l'informe degut a que se li segueix ja un expedient, però fa

²³⁸ AD, Lligall 3.735, exp. 1, doc. 24, 8 d'abril de 1920.

²³⁹ AD, Lligall 3.735, exp. 1, doc. 33, 20 de juny de 1920.

altres observacions sobre la vida de la Biblioteca.²⁴⁰ Opina que falten llibres elementals i útils de mecànica, electricitat, dibuix industrial, treball de la fusta i dels metalls; calen més prestatgeries; l'edifici té humitats i en l'exterior "tal vegada per ésser la Biblioteca quasi en despoblat, és la que més ha patit de les injúries dels vianants incultes" cosa que podria remeiar-se amb la construcció per part de l'Ajuntament del jardinet obligat. Els lectors hi abundaven abans que el comportament de la bibliotecària n'allunyés el públic: una mitjana diària de 2,8 lectors per mil habitants superior al terme de 2,5 per mil de les biblioteques populars angleses que Rubió pren com a mesura comparativa.

La biblioteca de Valls presenta idèntiques llacunes i faltes de ponderació: convindria augmentar les seccions d'agricultura i indústries; a més d'ampliar les prestatgeries. Presenta els problemes d'humitat crònics a totes les restants biblioteques, però es troba en bon estat: l'Ajuntament hi ha fet el jardí i, a més, un guàrdia municipal sol vigilar per evitar els "grafits" en les parets. Es troba arrelada en la població i els treballs tècnics es fan amb "bon ordre i competència".

De totes les biblioteques, la de les Borges Blanques, tot i que és la més cèntrica, "és la que m'ha fet l'efecte de trobar-se més forastera i externa al poble", opina Rubió. El fons resulta insuficient, sobretot en les seccions de literatura catalana i arts aplicades, i això potser reflecteix el desinterès del públic. La població en fa poc ús: segons Rubió "la raó principal rau en l'especial psicologia de la població, dotada d'un intens moviment de transaccions mercantils, però on no sempre la capacitat financera va acompanyada d'interès per a les coses de l'esperit". D'altra banda, Rubió també apunta com a causa del poc dinamisme de la biblioteca l'apatia del patronat, que dos anys després d'inaugurada encara no funciona.

²⁴⁰ La primera bibliotecària de Sallent, Anna Ribalta, fou expedientada per irregularitats econòmiques i suspesa de feina i sou.

Olot manca de personal però li produeix una favorable impressió d'ordre i exactitud; el jardí, però, encara està per fer. L'assumpte més comentat és la possible integració del fons de la Biblioteca Popular Olotina –que havia fundat l'Ajuntament– a la biblioteca de la Mancomunitat, integració que no era vista amb simpatia per la població ni per alguns polítics. Rubió visita la biblioteca municipal i opina que caldria una selecció molt severa dels fons, però que hi hauria obres aprofitables, com per exemple la col·lecció de premsa olotina. Com tots els altres edificis, té problemes d'humitat i d'espai a les prestatgeries. Pel que fa al fons, s'estranya que la biblioteca no hagi rebut cap llibre durant un any, des de l'agost de 1919, sobretot perquè l'Ajuntament havia satisfet la seva part de subvenció corresponent al pressupost de 1919-1920. És l'única biblioteca on funciona el préstec i la bibliotecària opina que podria tenir major èxit si se simplifiqués el sistema per tenir-hi dret: per exemple, si se suprimís la presentació per un membre del Patronat i fos simplement tenir domicili a la vila, com se solia fer en les populars estrangeres. Pel que fa als serveis tècnics, tot funciona perfectament. És l'única que té calefacció central, cosa per la qual Rubió aconsella que se li doni una assignació més alta per material, en aquest cas, llenya.

De la biblioteca de Canet, per ser la darrera inaugurada, se li fa difícil “judicar la intensitat de la seva eficiència”, tot i que ha tingut un gran èxit de lectors amb el desvagament produït pel locaut. De l'edifici, el més greu és que no disposa d'aigua, perquè en aquella zona no està canalitzada.

En la segona part de l'informe, Rubió fa observacions generals que afecten totes les biblioteques. Dels edificis el preocupa la mala qualitat de la construcció i, sobretot, l'emplaçament poc avinent per al públic:

La biblioteca ha de ser accessible i aquesta condició no es dóna si per arribar-hi s'han de salvar fangals imponents en dies de pluja o suportar soleis de desert en temps d'estiu.

També opina que construir edificis de nova planta encareix molt la biblioteca i amb el que valen es podria adaptar algun local en lloc cèntric, com fan les populars angleses. Pel que fa als fons, a més d'apuntar les llacunes de matèries específiques relacionades amb l'activitat i els interessos de la població (viticultura a Valls, agricultura a les Borges Blanques, gèneres de punt a Canet) considera que la literatura catalana hi té una escassíssima representació:

En totes es pot llegir Valle Inclán; en canvi la major part d'elles no tenen les obres de Maragall i a Canet de Mar hi falta *L'Atlàntida*, amb la natural estupefacció dels lectors, que és lo primer que volen llegir de Verdager. No cal dir que els poetes de les generacions postmaragallianes hi són del tot oblidats.

La biblioteca té un paper educador i ha de seleccionar les obres que posa a disposició del públic, per tal de "coaccionar" el seu gust i guiar-lo. A parer de Rubió "entre un indigest César Cantú o les *Cròniques* de D. Jaume i Muntaner, l'elecció no ha d'ésser dubtosa. I aquestes últimes manquen a les Populars". Opina, potser de manera benèvola amb el seu antecessor, que el problema és una qüestió de diners i només això explica les deficiències de l'oferta. Troba llacunes en les obres de ciències i arts i oficis, en què poden trobar els manuals bàsics però ja coneguts, i res que pugui servir per aprofundir en una especialitat, ja que l'obrer que vol ampliar els seus coneixements no s'interessa pas per una llibre que ja coneix i ja ha llegit. La llista de buits és llarga: a Olot no hi ha cap atlas, no es troba cap obra de Balmes excepte el *Criteri*, tampoc no s'hi pot llegir *La nacionalitat catalana* malgrat que el retrat de Prat de la Riba presideix la sala, la geografia de Carreras Candi falta a quasi totes... També es lamenta que no hi siguin les publicacions oficials: ni la col·lecció Minerva, ni els fullets de propaganda de l'Escola d'Agricultura ni els programes de les Escoles Tècniques de la Mancomunitat. Els llibres per a infants hi tenen poca presència; no hi ha cap llibre de rondalles tradicionals i "en canvi se saturen de les aventures extravagants i exòtiques d'esperit de Pinocho o Pintipolín". Creu que, a més dels llibres de folklore, caldrien periòdics infantils en català. Emparant-se en

aquestes observacions, Rubió recorda la necessitat de crear una secció especial per als infants a la manera de les populars angleses. Les deficiències en l'oferta de llibres, sobretot per la seva escassetesa, seran represes en un informe que presentarà uns mesos després per tal d'aconseguir un pressupost extraordinari.

La insuficiència dels salaris del personal també és present a l'informe. En el cas de les porteres, els baixos sous comporten problemes per trobar i mantenir el personal, però en el cas del personal facultatiu Rubió s'exclama de la exigüitat del sou tenint en compte la inversió que les bibliotecàries havien fet per als estudis i que en viure lluny de la família havien de pagar dispesa.

Per acabar l'informe, Rubió recomana la conveniència d'estendre el servei de préstec a les poblacions que encara no l'han posat en marxa per augmentar el rendiment de les biblioteques. A més recomana augmentar les activitats d'extensió cultural com les conferències, cursets i les "hores d'històries" per als petits, a la manera de les biblioteques nord-americanes, per tal d'aconseguir que la biblioteca sigui el centre de la vida cultural de la població. Les observacions que Rubió fa en aquest exhaustiu informe seran degudament desenvolupades i dutes a la pràctica en els anys de la seva gestió.

▪ ***Noves biblioteques***

En l'etapa Rubió, en temps de la Mancomunitat, s'inauguraren tres noves biblioteques: el Vendrell (1920), Pineda (1922) i Figueres (1922). El protagonisme d'Ors que hem vist en les anteriors inauguracions contrasta amb la discreció de Rubió que, o bé no hi anava, o bé hi anava, i curiosament, no consta en les ressenyes dels actes. Les inauguracions eren, però, igual de solemnes, plenes de cerimonial i discursos, cosa que demostra la importància que continuaven tenint aquests actes.

La inauguració del Vendrell tingué lloc el 17 d'octubre de 1920.²⁴¹ La comitiva d'autoritats –alcalde, jutge, rector, mestres i nens dels col·legis públics i privats– fou presidida per Puig i Cadafalch, a qui la ressenya atorga el títol de president de Catalunya. Després de la benedicció de la biblioteca, l'alcalde féu un discurs recordant el valor de la cultura: “molts ideals i triomfs, inclòs el de la llibertat, resulten migrats i fins inútils si no es basen en la cultura dels ciutadans que han de fer-ne ús”. El lliurament de la bandera, feta per subscripció com en totes les altres biblioteques, i l'hissament provocaren un gran entusiasme, al qual seguí una arenga patriòtica de Puig i Cadafalch, que posà un cop mes de manifest el valor polític que tenia la inauguració d'una biblioteca de la Mancomunitat. Com a mostra, només un breu fragment inicial del discurs:

M'heu fet la presentalla d'una bandera barrada, perquè en tot temps presideixi aquesta casa d'estudi que Catalunya us ha donat, perquè hi onegin, com una flama, sos colors d'or i sang. Ella, en l'aire, simbolitza la nostra aspiració ardent d'assolir les altures del saber, des d'on no s'obiren les baixes coses; ella significa el patriotisme que volem que plani sobre la nostra cultura.

Les notícies de la premsa inclouen també informació sobre l'edifici, del projecte de l'arquitecte Ramon Puig Gairalt, i enumeren tots els industrials i artesans que hi van participar: manyans, fusters, vidrens, electricistes, guixaires i enrajoladors, a més dels nombre de jornals, carretades de pedra, totxos i maons emprats. Tota aquesta informació suposem que servia per demostrar l'envergadura de l'obra i l'interès de la Mancomunitat.

Poc després, el 24 d'octubre de 1920, se celebrà la col·locació de la primera pedra d'una biblioteca popular a Terrassa que no s'arribà a construir, tot i que

²⁴¹ “Vendrell: inauguració de la biblioteca popular”, *Quaderns d'estudi*, 45 (octubre-desembre 1920), p. 254-264. La major part de la notícia és la transcripció del llarg parlament de Puig i Cadafalch. Aquest és el darrer volum que inclou notícies de biblioteques, per la qual cosa les inauguracions de Pineda i de Figueres només es ressenyaran a la premsa diària. Sobre la biblioteca del Vendrell també se'n troba àmplia informació al diari local *Baix Penedès*, 23 d'octubre de 1920.

es preveia obrir-la abans d'un any.²⁴² La festa tingué lloc en el terreny cedit pels administradors de l'Asil Busquets, a la plaça de Sant Pere, prop de l'església del mateix nom. La cerimònia es desenvolupà de la manera habitual, amb benedicció de la pedra, i presència d'autoritats i personalitats de la vila. En representació de la Mancomunitat hi assistí el conseller-ponent de Cultura Sr. Sol que en el seu discurs utilitzà un lèxic ben orsià en manifestar que "posar la primera pedra d'una biblioteca, té quelcom de litúrgic, perquè les Biblioteques Populars són uns temples de civilitat i de perfecció dels esperits dels homes".

La inauguració de la biblioteca de Pineda tingué lloc el 25 de juny de 1922. El periòdic local *Vida nova* li dedicà un numero extraordinari amb una fotografia de l'edifici i articles de Manuel Serra i Moret, l'alcalde, i molts altres col·laboradors que elogiaven la biblioteca i el que representava, però no inclogué ressenya dels actes.²⁴³ La notícia detallada de la inauguració es podia llegir l'endemà a l'edició vespertina de *La veu de Catalunya*.²⁴⁴ En representació de la Mancomunitat hi assistiren Romà Sol, conseller-ponent de Cultura, i Alexandre Galí, secretari general d'Ensenyament, juntament amb altres diputats, i Lluís Planas, arquitecte de la Mancomunitat, responsable del fer el seguiment de les obres. En cap moment s'anomena Jordi Rubió, ni tampoc l'arquitecte autor del projecte, Isidre Puig Boada. La premsa fa una detallada descripció del local i dels costos. El seguici fou similar a altres ocasions: mainada de les escoles, ajuntament i altres autoritats, representació d'entitats locals, i també, la cerimònia de lliurament i hissament de la bandera catalana donada per subscripció popular a la biblioteca. Els parlaments habituals mantenen el mateix to i el mateix missatge que els de les primeres inauguracions, establint una relació directa entre cultura, educació i pàtria, tot mantenint un culte a la personalitat de Prat de Riba, mort cinc anys abans:

²⁴² "Terrassa: col·locació de la primera pedra", *Quaderns d'estudi*, 45 (octubre-desembre 1920), p. 250-252.

²⁴³ *Vida nova*, 25 de juny de 1922.

²⁴⁴ *La veu de Catalunya*, 26 de juny de 1922.

La Mancomunitat de Catalunya seguint l'orientació marcada pel Seny Ordenador de la nostra terra, el mestre Prat de la Riba, ha posat una altra fita en l'obra cultural del nostre poble [...] La biblioteca i l'escola donarà, cada dia més, al poble la consciència de la seva personalitat. Elles vos enfortiran més i més en l'amor a la pàtria.

Al cap de pocs dies, el 2 de juliol, tingué lloc la inauguració de la biblioteca de Figueres. L'acte manté el mateix to d'exaltació patriòtica que totes les anteriors i rep una completa cobertura de la premsa local.²⁴⁵ El diari *l'Empordà Federal* dedica dues pàgines a textos de salutacions i poemes escrits per a l'ocasió per personalitats i intel·lectuals (August Pi Suñer, Carles Costa, S. Escapa Amorós, Joan Mínguez, J. Cusí Fortunet, Alexandre Galí, Ramon Noguer Comet, J. Vilar Jullà, Ignasi Iglesias) i publica un extracte del Projecte de Biblioteques Populars de l'any 1915. Hi té una participació Olga Kirchner, directora, que en la seva salutació, compara la biblioteca amb un temple: la biblioteca és un lloc per a que s'hi reuneixin. I prega unes normes: "En els locals de la Biblioteca s'acostuma a pregar que es deixin en l'atri els bastons, paraigües, etc. Aquest etc. vol dir també el partit polític. Tot plegat els hi serà retornat intacte a la sortida". Val la pena destacar l'aportació de Ramon Noguer Comet, membre del patronat, que proposa que la biblioteca tingui col·lecció local de literatura i de composicions musicals:

Però jo em permeto ja [...] senyalar una de les funcions o característiques especials que hauria de prendre i complir la nostra Biblioteca. A part de l'acció cultural general, demés de servir de mitjà a tothom per a orientar-se en qualsevol dels amplis camins o caires de la ciència o de l'art, hauria d'especialitzar-se i adaptar-se al sentit, a l'esperit i a la conveniència de la terra. Hauria d'ésser essencialment, primàriament, una biblioteca empordanesa.

A diferència d'anteriors inauguracions, en aquesta malgrat assistir-hi el rector de la parròquia, no es feu benedicció, cosa que *La veu de l'Empordà*, diari conservador, recrimina. En aquest diari es fa una ressenya dels actes: la comitiva d'autoritats i personalitats habituals eclesiàstiques, militars, i polítiques presidida per Puig i Cadafalch; delegats de totes les societats figuerenques; mestres i alumnes; lliurament de la bandera i, finalment, un

²⁴⁵ *Empordà federal*, 1 de juliol de 1922; *La veu de l'Empordà*, 8 de juliol de 1922.

partit de futbol i un àpat d'homenatge. En cap moment, s'anomena la tasca de la Direcció Tècnica ni la responsabilitat de Jordi Rubió.

4.2.3 Publicacions professionals.

En els anys que Rubió va dirigir les BP va dur a terme una labor important de difusió amb la publicació dels anuaris i també d'articles a revistes professionals per donar a conèixer les característiques d'un sistema de biblioteques que s'havia demostrat altament eficaç.

▪ Anuaris

Els anuaris de les biblioteques populars són el recull de l'activitat duta a terme per aquestes biblioteques durant el període d'un any i contenen, bàsicament, les dades estadístiques i les memòries de les biblioteques. Els anuaris van iniciar la seva publicació l'any 1922, dos anys després que Jordi Rubió fos nomenat responsable de la Direcció Tècnica, com un instrument que havia de servir per facilitar la comunicació entre els diferents punts de servei i per donar a conèixer els resultats anuals.²⁴⁶ Els anuaris, tot i els canvis polítics i administratius que van patir les biblioteques, van publicar-se regularment fins al període de la guerra i, represa l'activitat a l'any 1939, se'n continuà l'edició.²⁴⁷

Durant els anys de la Mancomunitat s'editaren únicament dos anuaris: 1922 i 1923. El tercer volum corresponent a l'any 1924 es publicà conjuntament amb el de l'any 1925, sota la titularitat de la Diputació de Barcelona. El primer volum es publicà amb el títol *Anuari de les biblioteques populars* amb el peu

²⁴⁶ Per a l'estudi dels anuaris remetem a: Teresa Mañà, *Les biblioteques populars a Catalunya a través dels seus anuaris (1922-1936)* (Barcelona: Facultat de Biblioteconomia i Documentació, Universitat de Barcelona: Diputació de Barcelona, 2001).

²⁴⁷ Durant el període de la Guerra Civil del 1936 al 1939, només es van recollir les dades i memòries de l'any 1936, que no es van arribar a editar. Acabada la guerra, el primer anuari que es publicà abraçava els anys 1939 i 1940 sota el títol *Anuario de la Biblioteca Central y de las populares y especiales...* D'aleshores ençà, amb canvis de llengua, format i contingut, s'han seguit publicant fins a l'actualitat. El darrer anuari editat en paper correspon al període 1999-2000. Les dades dels anys que falten i de l'any en curs es poden consultar en format digital a la web de la Diputació de Barcelona: <www.diba.es/biblioteques>.

d'impremta del Consell de Pedagogia i la Direcció Tècnica de Biblioteques Populars i incloïa dades de totes les biblioteques populars que s'havien inaugurat des de l'any 1918: Valls, Sallent, Olot, les Borges Blanques, Canet, el Vendrell, Pineda i Figueres. A l'any 1923, amplià el seu títol amb *Anuari de les biblioteques populars i de les biblioteques tècniques de la Universitat Industrial* i donà cabuda a les altres biblioteques especialitzades que també depenien de la Mancomunitat. Amb la Dictadura de Primo de Rivera, que comportà el desmembrament de la xarxa, les biblioteques passaren a dependre de les respectives diputacions provincials; per aquest motiu, l'any 1924 no es publicà cap anuari. Les dades corresponents a l'any 1924 s'afegiren al volum de 1925, amb al qual cosa es publicà un sol volum corresponent als anys 1924-1925, editat en castellà per la Diputació Provincial de Barcelona, que inclogué únicament les biblioteques de la província de Barcelona: Sallent, Canet i Pineda.²⁴⁸ Tot i així, malgrat el canvi polític que comporta l'exclusió de les biblioteques de les províncies de Lleida, Girona i Tarragona, és sorprenent i significatiu observar que en l'anuari de l'any 1924-1925, s'hi fan constar també les xifres de moviment de públic i llibres de les biblioteques de Valls, Olot, Figueres, les Borges Blanques i el Vendrell. La inclusió d'aquestes dades és una important excepció que es manté en tots els anuals d'aquesta època de disgregació i que permet seguir de manera regular i continuada l'evolució dels serveis de les biblioteques catalanes. Aquest fet ens demostra un cop més la concepció que les biblioteques tenien de formar part d'un únic sistema, malgrat que per motius polítics es trobessin separades administrativament i geogràficament.

La responsabilitat de direcció i elaboració dels anuals depengué sempre de la Direcció Tècnica de Biblioteques Populars que dirigia Jordi Rubió. En funció d'aquest càrrec, Rubió escrivia les introduccions als anuals en què anualment presentava un balanç de les línies de treball empreses i els resultats

²⁴⁸ L'any 1930 l'anuari recuperà el títol català *Anuari de les biblioteques populars* i a partir de 1931, altre cop sota una gestió única de la Generalitat, s'hi inclogueren de nou totes les biblioteques de totes les províncies.

aconseguits. Els volums d'aquests anys s'inicien amb un text de presentació, d'entre una i quatre pàgines, sense títol i sense signar, que consta en el sumari com a "Nota preliminar".²⁴⁹ El primer anuari s'obre amb una "Nota preliminar" de només una pàgina en la qual Rubió deixa constància de l'objectiu d'aquesta publicació:

Cada any s'hi aplegaran les memòries presentades a la nostra Reunió,²⁵⁰ ja tradicional; s'hi donarà compte de les noves reglamentacions que, per a millorar-los, vagin introduint-se en els serveis de les Biblioteques de la Mancomunitat, i es publicaran les dades estadístiques de llur moviment. Convertit així en ressò de la nostra vida, l'*Anuari* ens servirà alhora d'història i d'instrument de relació.²⁵¹

En aquestes notes anuals, a manera de balanç, es comenten els aspectes més rellevants de l'any transcorregut (les concessions fetes, els acords presos a les reunions sobre organització, el resultat de les estadístiques). En l'anuari de l'any següent, 1923, Rubió comenta l'èxit del préstec que s'ha triplicat en relació a l'anterior i que funciona en un règim de confiança total; l'establiment gratuït del préstec amb la Biblioteca de Catalunya; els problemes que comporta la consulta del catàleg per al públic –no coneixen la classificació i prefereixen els catàlegs impresos en llibre enlloc de les cèdules– que esperava solucionar amb el catàleg alfabètic de matèries; i l'escassetat de les seccions de literatura, per la qual cosa anuncia que s'establiran lots circulants de llibres de literatura. S'anuncia també la concessió de les biblioteques de Pobla de Lillet, Banyoles, Tiana, Balaguer, Igualada i Mataró –cap de les quals va veure la llum– i la finalització de l'edifici de la biblioteca de Vic que preveien inaugurar al llarg de l'any 1924. La nota introductòria acaba amb una crida a favor del treball conjunt i abnegat que duen a terme les biblioteques:

²⁴⁹ L'autoria de la "Nota preliminar" és sempre deguda a Jordi Rubió, encara que mai no signava. Vegeu: Rosalia Guilleumas; Amadeu-J. Soberanas, *Bibliografia i cronologia de Jordi Rubió i Balaguer (1887-1982)* (Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 1985). Per a un anàlisi d'aquests textos en tots els anuals editats fins al 1936 remetem a: Teresa Mañà, "Les notes preliminars dels Anuaris de les biblioteques populars" [en línia], *BiD: textos universitaris de Biblioteconomia i Documentació*, 2 (març 1999). <<http://www.ub.es/biblio/bid/02mana.htm>> [consulta: abril 2005].

²⁵⁰ Es refereix a la Reunió de Bibliotecàries anual celebrada al desembre de 1922.

²⁵¹ *Anuari...* (1922), p. 5.

La transcendència de cada nova Biblioteca oberta al públic va més enllà dels límits de la població amb ella afavorida. Perquè no hem d'oblidar que l'obra de les Biblioteques Populars és una empresa de cultura col·lectiva, i que el ressort més poderós de llur eficàcia rau en els germanívols lligams de solidaritat mútua que les estructurèn.²⁵²

Malgrat que l'anuari 1924-1925 no es troba publicat per la Mancomunitat, convé ressenyar-ne el contingut ja que Rubió hi consigna el canvi que han sofert administrativament les biblioteques populars i repassa l'estat en què queda cada província: Barcelona mantindrà la Direcció Tècnica de la qual dependran només tres populars (Sallent, Canet de Mar i Pineda) més les especialitzades; Tarragona, amb Valls i el Vendrell, organitzarà uns serveis tècnics dins de la Secció de Cultura de la Diputació a càrrec de la bibliotecària de Valls; Girona sembla que vol fer el mateix per ocupar-se d'Olot i Figueres; i Lleida és el que més el preocupa ja que compta només amb la biblioteca de les Borges Blanques, que "lo mismo puede convertirse en un ejemplo fecundo en sugeriones, que en un fósil evocador però estèril", com així fou. Per acabar, Rubió esmenta algunes revistes professionals estrangeres que s'han fet ressò dels resultats de les biblioteques i del sistema implantat per la Mancomunitat.²⁵³

A continuació de les notes introductòries, els anuals presenten, encara que no sempre amb la mateixa distribució, una informació similar: les dades estadístiques de les biblioteques i extractes de les memòries presentades a les reunions professionals per les bibliotecàries. En l'anuari de 1922 memòries tracten el problema de lectura dels llibres de tècnica i de ciències en extensió, profunditat i interès diversos; segueixen les dades històriques de totes les biblioteques –any de sol·licitud, data d'inauguració, relació de personal i de membres del patronat–, les dades estadístiques de cada biblioteca i després les comparatives de totes. Aquest volum del 1922, per ser el primer, inclou diversos documents de la gènesi i funcionament de les biblioteques: Projecte,

²⁵² *Anuari...* (1923), p. 8.

²⁵³ Els textos citats són E.C. Richardson, "The library profession in Spain", *Library journal*, vol. 49, p. 469, i un informe de H. Praesent llegit en una trobada de bibliotecaris a Friburg.

bases i resultats dels quatre concursos per a la concessió de biblioteques als municipis, Reglament, Instruccions, funcionament de la Central i formularis. Els anuaris també inclouen làmines; en aquest volum hi trobem els dibuixos de les façanes principal i lateral de la biblioteca de Vic; la planta d'aquesta i fotografies de les sales de lectura de Valls, el Vendrell, Pineda i Figueres.

L'anuari de 1923, després de la presentació de Rubió, conté la gràfica de llibres deixats en préstec a la qual segueixen les memòries presentades per les bibliotecàries sobre l'ús dels catàlegs, memòries que són pròpiament el gruix de l'obra i que, segons la personalitat de la bibliotecària, aporten observacions ben interessants sobre la vida de les biblioteques. A continuació de les memòries, s'inclouen les estadístiques acumulatives de cada biblioteca. En aquest volum també es publiquen diversos documents relatius a les biblioteques com la resolució del concurs de 1922 per a l'adjudicació de noves biblioteques; les bases del concurs de projectes destinats a edificis o relatius al personal com el projecte d'escalafó del cos de bibliotecàries. Aquest volum recull, a més, el resum de les reunions de bibliotecàries, des de la primera celebrada el desembre de 1918 fins la sisena de l'any 1923, amb la relació bibliogràfica de llibres professionals que s'exposaren en aquella ocasió; la llista de les guies de lectura elaborades per les biblioteques i les estadístiques dels llibres enviats a les biblioteques des de la Central. Les biblioteques especialitzades s'afegeixen a l'anuari, cadascuna amb un petit report de funcionament, més extens en les biblioteques especialitzades obertes al públic, com eren la de l'Escola del Treball i la del Consell de Pedagogia. Les restants biblioteques especialitzades –Escola Superior de Bibliotecàries, Institut d'Electricitat i Mecànica Aplicades, Escola d'Alts Estudis Comercials, Escola d'Indústries Tèxtils, Institut de Química Aplicada, Escola Superior de Bells Oficis, Escola de Teneria, Infermeres i Estudis Normals– oferien només servei al seu personal.²⁵⁴ Les làmines que s'inclouen en aquest volum

²⁵⁴ Les biblioteques especialitzades passaren a ser responsabilitat de la Direcció Tècnica, a més de les biblioteques populars, per acord del Consell Permanent del 8 d'agost de 1923.

reproduïen els projectes de biblioteques que havien estat premiats en el concurs convocat amb aquest objectiu que corresponien als arquitectes Puig i Gairalt, Puig Boada, E. Porta i l'equip de Bergós i Bonet. L'única fotografia de l'anuari és de la biblioteca de l'Escola.

L'anuari del 1924-1925 canvia la llengua i canvia un xic l'ordre; així de cada una de les tres biblioteques es donen primer les notes historico-estadístiques i després ve la memòria, que ja no tracta un tema concret, sinó que comenta el rendiment general de la biblioteca al llarg de l'any. Els quadres comparatius estadístics, com hem dit, comprenen totes les biblioteques, al marge de la seva dependència provincial, la qual cosa demostra que el vincle que les unia era més fort que el regim administratiu. S'inclou el programa dut a terme en la setena reunió de bibliotecàries el desembre de 1924; la llista de les guies de lectura; i les dades de moviment de llibres de la central referit als anys 1924 i 1925. També s'inclouen acords sobre el funcionament de les biblioteques a conseqüència de la implantació de la Dictadura: una nova reglamentació dels patronats en els quals els membres són nomenats pel seu càrrec, no per la seva vàlua o capacitat; la censura dels diaris polítics i el dictat de traspàs de les BP a les diputacions provincials. Les darreres pàgines es dediquen a les memòries de les biblioteques especialitzades. Finalment, per tal d'actualitzar la bibliografia donada en l'anuari de 1923, s'afegeixen els llibres ingressats a la biblioteca auxiliar de la Direcció Tècnica –20 documents. Aquest anuari només inclou una làmina en què es pot veure una imatge exterior de la biblioteca de Sallent.

▪ **Articles de revistes**

Tot i que Rubió, en la seva primera època de director de la Biblioteca de Catalunya, s'interessà per les biblioteques populars i demostrà conèixer abastament el seu origen i funcionament abans de ser nomenat director tècnic, no és fins l'any 1920, quan li pertoca aquesta responsabilitat, que trobem publicats textos seus sobre aquest tema.

El primer de tots és un primer report de funcionament publicat al *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, que fins l'any 1922 inclogué notícies sobre les BP, que podem considerar el primer document de Rubió en qualitat de director d'aquestes biblioteques.²⁵⁵ El text és un breu recull de dades estadístiques de lector i llibres llegits l'any 1919 amb el promig que correspon a cada població per miler d'habitants (Sallent 2,83; les Borges Blanques 1,80; Valls 1,66 i Olot 1,05). Rubió fa notar que Sallent sobrepassa el terme mig de 2,5 lectors per mil habitants que Brown assenyala com a normal en les biblioteques angleses.²⁵⁶ Conclou recomanant corregir les desproporcions existents entre el fons i, en conseqüència, augmentar els llibres per a infants, la secció literària i especialment la literatura catalana, cosa que féu aviat.

També amb data de 1919, Rubió publica un article a l'*Almanac de La revista* sobre la necessitat de biblioteques públiques a la ciutat de Barcelona.²⁵⁷ La situació a la ciutat la descriu del tot precària: la biblioteca Arús té poc fons; la de Catalunya no té horari de vespre i, a més, exigeix una garantia metàl·lica que un obrer no ha de pagar. El fet que a Barcelona no hi hagi biblioteques públiques el porta a opinar:

Havem perdut molt de temps, però el nostre poble fa de pressa l'aprenentatge de les coses i és hora de donar-li el que necessita. Si no, ben aviat el ciutadà de qualsevol municipi rural de Catalunya es trobarà en condicions de superioritat respecte del de Barcelona.

Per Rubió facilitar biblioteques als obrers només depenia d'invertir diners en llibres, inversió que es podia manllevar dels edificis:

Això no vol dir pas gaires diners. No és necessari certament que les biblioteques populars siguin monumentals. Quantes n'hi ha a Anglaterra i

²⁵⁵ Jordi Rubió i Balaguer, "Biblioteques populars de la Mancomunitat de Catalunya", *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya* V (1918-1919): p. 269-70. La data real de publicació de la revista podem suposar que fou 1920.

²⁵⁶ No hem localitzat la referència, però podem suposar que es refereix a qualsevol de les obres de J.D. Brown que hem comentat.

²⁵⁷ Jordi Rubió i Balaguer, "Les biblioteques populars a Barcelona", dins Jordi Rubió i Balaguer, *Sobre biblioteques i biblioteconomia* (Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995), p. 175-177. Publicat originalment a *Almanac de La revista* (1919).

Alemanya instal·lades en locals a peu pla, en els baixos d'un edifici de lloguer! La biblioteca la constitueixen els llibres...

Tot i així, anys després, com veurem en altres articles posteriors, reconeix que el prestigi dels edificis ha estat una de les claus de l'èxit.

Tant aquest com el text anterior són textos breus, fins un cert punt circumstancials, en els quals encara no es manifesta la seva tasca consolidada com a director de les BP, discurs que trobarem en els textos següents.

Dos anys després de fer-se càrrec de les biblioteques, el 1922, en una conferència impartida a la Cámara del Libro, Rubió té ocasió d'exposar amb una certa perspectiva el resultat del model de biblioteques que ha impulsat.²⁵⁸ Comença recordant les circumstàncies en què va ser designat i té un record elogiós per a Ors:

Al encargarme de ella [Direcció Tècnica de Populars], hace cerca de dos años, no podía yo olvidar el impulso que en su actuación, desde su origen, había dado a las Populares una mentalidad poderosa, que fue la que les marcó el primer camino y la que trazó sus primeras líneas de organización... he de decir que puede ser que de entre las obras que Eugenio d'Ors llevó a término cuando ocupó la Dirección General de Instrucción Pública de la Mancomunidad, por ninguna tuvo tanto entusiasmo y en ninguna consumió tanta cantidad de energía y de optimismo como en las Bibliotecas Populares.

Abans d'entrar a parlar de les populars fa una mica d'història de la Biblioteca de Catalunya i en referir-se a aquestes diu clarament:

La organización de estas bibliotecas se hizo teniendo en cuenta más el modelo angloamericano que el francés,

encara que:

²⁵⁸ Jordi Rubió i Balaguer, "Las bibliotecas de la Mancomunidad" dins Jordi Rubió i Balaguer, *Sobre bibliotecas i biblioteconomia* (Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995), p. 179-196. Publicat originalment a: *El libro español: ciclo de conferencias* (Barcelona: Cámara Oficial del Libro, 1922).

[...] aquí no podíamós esperar, como en Inglaterra y los Estados Unidos, que fuese la iniciativa particular quien crease estas bibliotecas en las poblaciones. Era necesario, por tanto, hacer partir la fundación de las bibliotecas de una iniciativa de gobierno, de una iniciativa central, pero al mismo tiempo darles toda la flexibilidad, toda la relación con el ambiente en que se mueven y de que disfrutaran las fundaciones de bibliotecas inglesas o norteamericanas.

I, a continuació, en comenta el que per ell són les tres condicions bàsiques per al règim de biblioteques populars: l'edifici, el compromís de l'Ajuntament i el fons. Les biblioteques han de ser instal·lades en edificis adequats, amb imatge pròpia i diferenciada de les de les entitats recreatives; a aquest edifici *ad hoc* s'hi ha de sumar la col·laboració local –oferta del terreny i subvenció per a la biblioteca– perquè els representi un esforç i se la facin seva; i, finalment, la selecció de llibres ha de ser acurada i evitar que es converteixi en un magatzem dels llibres desestimats. Segueix presentant altres característiques que en aquell moment encara resultaven estranyes i noves, com el fet de posar els llibres a lliure disposició del públic, cosa que fan les biblioteques perquè no desconfien del públic. Les biblioteques, a més, ofereixen servei de préstec i en dos anys que funciona no s'ha perdut cap llibre:

Estas bibliotecas se han de constituir a base de una gran liberalidad de reglamento y de una gran renovación de sus fondos. La liberalidad de reglamento es indispensable; hemos de saber desprendernos de aquel fetichismo del libro, de aquel terror a que sea robado. Lamentable es que esto ocurra, pero más lo es que se dificulte su lectura.²⁵⁹

Cita la varietat de revistes i premsa que tenen i dedica especial atenció als serveis per als infants. Per una banda, comenta els problemes que comporten les seccions infantils que, a diferència de les biblioteques estrangeres, no disposen d'un espai propi ni els lectors tenen accés lliure als seus llibres que han de demanar a la bibliotecària. Rubió opina, de tota manera, que aquest però no és el problema més gran sinó que la dificultat està en els llibres infantils de què poden disposar els lectors, sovint poca-soltes i absurds. Per altra, es felicita de èxit que tenen els serveis infantils i de la creació de lectors

²⁵⁹ Ibídem, p. 195.

futurs i adults que això suposa. Com sempre es remet a les estadístiques per valorar èxit de les biblioteques: el Vendrell té set lectors per mil habitants i, tot i ser la més alta, està molt per sota de les angleses que abans de la guerra arribaven ja als dotze per mil.

A l'any 1926, en plena Dictadura de Primo de Rivera i traspassades les biblioteques a les respectives diputacions provincials, Rubió publica un article, que malgrat que no pertany al període estudiat per la data de publicació, resulta fonamental fer-hi referència pel seu caràcter de balanç, ja que hi fa un repàs històric i valoratiu de la feina duta a terme amb les BP.²⁶⁰

Dedica gran atenció a l'origen de les biblioteques públiques nord-americanes, caracteritzades pel préstec, lliure accés i la sala infantil, compara les dades resultats New York Public Library i posa exemples de l'horari ampli que tenen i de la feina que fan, sobretot de referència, i les recorda com a "model estimulant i d'èxit segur". Referint-se a les biblioteques catalanes, és prudent amb els resultats aconseguits:

Massa isolades encara les unes de les altres per a poder-se donar ajut mútuament, assagen tot just les primeres passes en un ambient de vegades distret, sempre voluble, del qual és necessari conquerir l'atenció diàriament. Fóra injust exigir a les nostres biblioteques populars el que rendeixen en els pobles avesats a servir-se'n per una tradició de més de mig segle; però seria pitjor encara que ens acontentéssim amb un èxit relatiu, enganyant-nos beatament amb la fàcil excusa de la dificultat de tots els començaments.²⁶¹

En el model implantat per la Mancomunitat, recorda com és d'important exigir la col·laboració dels municipis –terrenys o local per instal·lar-la, subvenció anual per als llibres i servei d'aigua, llum i calefacció– perquè se la sentin seva: "Hom no s'estima allò que no li costa un esforç, i si la vida de les biblioteques consumeix tanta fadiga, és just que la població que en treu els

²⁶⁰ Jordi Rubió i Balaguer, "Les biblioteques populars", dins Jordi Rubió i Balaguer, *Sobre biblioteques i biblioteconomia* (Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995), p. 197-215. Publicat originalment a: *La revista dels llibres*, 18 (octubre 1926).

²⁶¹ *Ibidem*, p. 197.

guanys renovelli cada any la voluntat d'aconseguir-los".²⁶² Reconeix que, malgrat que demanar edificis nous probablement va endarrerir les biblioteques, ha estat una bona exigència: "(...) el prestigi exterior de l'edifici ha estat la millor salvaguarda del que representava: ha protegit les nostres biblioteques contra la irrupció de les petiteses i el conformisme indolent que són els grans perills de la vida en els centres de poca població".²⁶³

A més del préstec, l'accés lliure als prestatges i la sala infantil, Rubió afegeix com a característiques i condicions de l'èxit de les BP el fet de disposar de catàlegs d'autors i matèries, uns horaris d'acord amb les condicions de treball, el personal femení preparat especialment i l'oferta abundant de llibres. En conjunt, l'article és un bon compendi del que són i han de ser les BP que dirigeix Rubió.

A partir dels anys trenta, trobarem altres textos de Rubió, entre els quals publicacions en revistes estrangeres i participació en trobades professionals, activitats que fomentaran la difusió de les BP i comportaran la presència de les biblioteques catalanes en els fòrums de bibliotecaris.²⁶⁴

4.2.4 Fi de l'etapa de la Mancomunitat

El 13 de setembre de 1923, Miguel Primo de Rivera, capità general de Catalunya, amb l'aquiescència de rei Alfons XIII, dugué a terme un cop d'estat i instaurà una dictadura que es perllongà fins al 1930. Sota aquest règim, Puig i Cadafalch encara es mantingué com a president de la Mancomunitat fins el 30 de gener de 1924, en què fou substituït per Alfons Sala, el qual actuà de president fins el 12 de març de 1925. En aquesta data es derogà l'Estatut de la Mancomunitat, se suprimí l'organisme i es creà una comissió interina encarregada de la seva liquidació abans del 30 de juny de 1925. Durant aquest període, les biblioteques seguiren la seva rutina, només modificada en

²⁶² *Ibidem*, p. 204.

²⁶³ *Ibidem*, p. 204.

²⁶⁴ Es troben recollits a la bibliografia.

alguns aspectes parcials o formals que responien al nou esperit que presidia l'organisme provincial. La definitiva liquidació de la Mancomunitat a l'any 1925 tingué conseqüències més greus per a les BP ja que derivà en la desmembració de la xarxa i l'amputació de l'incipient sistema de biblioteques populars, que hauria d'esperar a la proclamació de la República per tornar a treballar sota una mateixa direcció.

En el conjunt de la vida de les biblioteques, la Dictadura de Primo de Rivera es fa notar en diferents actuacions emanades del Consell Permanent. Una de les primeres ordres que reben és de caràcter formal i afecta per igual qualsevol organisme oficial. L'1 de febrer de 1924, el secretari del Consell de Pedagogia comunica a les biblioteques que els cal disposar d'una bandera espanyola per a hissar-la els dies reglamentaris i sempre que sigui convenient.²⁶⁵ Les dates reglamentàries són: les festes nacionals del 23 de gener, sant del rei; 2 de maig; 10 de maig, aniversari del naixement del príncep d'Astúries; 17 de maig, aniversari de naixement del rei; 21 de juliol, aniversari de naixement de la reina Cristina; 24 de juliol, sant de la reina Cristina; 25 de juliol, Sant Jaume, patró d'Espanya; 12 d'octubre, festa de la "Raza" [sic]; 24 d'octubre, aniversari del naixement de la reina; 8 de desembre, la Puríssima Concepció; 23 de desembre, sant de la reina.²⁶⁶ I les festes religioses –tot i que la Puríssima està inclosa a la relació anterior– de Cap d'any, Setmana Santa, Pasqua, Ascensió, Corpus i Nadal. Una nota recomana que en cas de dubte s'aconsellin amb el secretari municipal. La col·locació de la bandera espanyola no sembla comportar problemes enlloc més que a la biblioteca d'Olot, on la troben estripada; arran d'aquest fet tenen una inspecció de la Guàrdia Civil que pren declaració a la portera i la bibliotecària.²⁶⁷ Pel que fa a la bandera catalana, es guardada a la mateixa biblioteca, com a material inventariat, o retornada a qui la va cedir "a fi que la

²⁶⁵ Arxiu Canet i Arxiu Valls, cartes d'Alexandre Galí, 1 de febrer de 1924. La carta també es troba a: AD, Lligall 3.735, exp. 2.

²⁶⁶ Arxiu Canet, Circular, abril de 1924.

²⁶⁷ Arxiu Olot, Cartes de la bibliotecària, 25, 27 i 28 de maig de 1924.

guardi esperant millors temps”.²⁶⁸ Amb aquesta situació, però, no deixa de cridar l’atenció que es mantingui la festa de l’aniversari de Prat de la Riba, tan contrària al nou poder.

L’ús de la llengua catalana també es veu afectat, de portes enfora, pel nou govern. Els documents interns de les biblioteques –diaris, correspondència– es continuen fent en català, però per a aquells documents que tenen difusió externa o per a la retolació de la sala de lectura es recomana d’usar les dues llengües. Així ho fa saber Rubió a totes les biblioteques en una circular de 13 de maig de 1924 en que comunica l’acord del Consell Permanent del 7 de maig que en tots els centres que depenen de la Mancomunitat “se disponga en el plazo más breve posible al lado de los rótulos en catalán, figuren otros de análoga forma o similares, redactados en castellano”, per a la qual cosa els enviarà rètols bilingües per als prestatges.²⁶⁹

Així mateix, les guies de lectura –llista de llibres que la biblioteca elaborava i la central imprimia– que es distribuïen entre la població sofreixen aquest canvi i s’editen en català i castellà, “tenint en compte els temps i per evitar prohibicions que foren més doloroses”. Rubió els recomana que “en fer-les circular distribueixi prudentment les primeres [en castellà] entre l’element que per la seva llengua, natura o el càrrec que ostenti pugui preferir la redacció castellana a la catalana”.²⁷⁰ De vegades, la demanda de formularis la fan les mateixes bibliotecàries preocupades per la situació, com en el cas de Sallent que li demana targetes de presentació per al préstec en castellà ja que “tal com estan les coses em fa mal efecte haver-les de donar en català a un militar”.²⁷¹

Una decisió política important que afecta les biblioteques és l’acord de

²⁶⁸ Arxiu Valls, Diari, 8 de febrer de 1924.

²⁶⁹ Arxiu Canet i Arxiu Sallent, Circular, 13 de maig de 1924.

²⁷⁰ Arxiu Figueres, Carta de Rubió, 6 de març de 1924. Arxiu Valls, ídem, 7 de maig de 1924.

²⁷¹ Arxiu Sallent, Carta de la bibliotecària, 3 d’agost de 1924.

modificació de l'estructura dels patronats, acordat pel Consell Permanent de la Mancomunitat en sessió celebrada el dia 11 d'abril de 1924.²⁷² Segons aquest acord, la composició del Patronat queda en mans del Consell Permanent que designa el president i nomena vicepresident a l'alcalde de la població; en substitució de les persones de més anomenada que en formaven part amb l'anterior reglament, ara en seran vocals nats el capellà, la mestra i el mestre, i el pare i mare de família de la Junta de Instrucció Pública. Tota altra participació d'intel·lectuals, professionals o simplement ciutadans queda restringida a tres persones que poden suggerir els membres nats. Les qüestions de les festes i llicències, que eren del domini dels patronats, ara queden en mans de la Direcció Tècnica de biblioteques.²⁷³ Finalment, el 10 de juliol de 1925, a conseqüència de la dissolució de la Mancomunitat i el fraccionament de la unitat de les BP, els patronats seran dissolts.

Per a la vida de les biblioteques té més conseqüències l'acord del 29 d'abril de 1924 del Consell Permanent d'eliminar els diaris polítics, ordre que no deuria resultar gaire eficaç ja que al mes de setembre Rubió es veu obligat a reiterar-la.²⁷⁴ En aquesta circular Rubió notifica que es donen de baixa de les subscripcions de *La veu de Catalunya*, *La publicitat*, *El sol*, *Excelsior* i *Le journal de Genève* i, en cas que en rebin d'altres gratuïtament, han de restar apartades de la consulta del públic.

Al març de 1924, Alexandre Galí, en desacord amb el funcionament de la Mancomunitat, presenta la seva dimissió com a Secretari del Departament d'ensenyament primari i secundari del Consell de Pedagogia; tot i que aquest organisme continuarà existint sobre el paper, no tindrà cap competència efectiva. En desaparèixer el Consell de Pedagogia legítim, la Central tècnica de biblioteques es traslladarà al juliol de 1924 del carrer Urgell a la Biblioteca

²⁷² *Anuari...* (1924-1925), p. 87.

²⁷³ Arxiu Valls, Carta de Rubió, 10 de juny de 1924.

²⁷⁴ Circular a les biblioteques, 16 de juny de 1924 i 3 de setembre de 1924. Consultada a Canet, Figueres, Olot i Sallent.

de Catalunya, situada en l'aleshores Palau de la Diputació, a la plaça de Sant Jaume.²⁷⁵

En general, a part d'aquestes accions, no hi ha canvis fonamentals en aquest període de transició; més aviat regna una certa confusió i inquietud per part de les bibliotecàries.²⁷⁶ Durant tot un any –del juny de 1924 al juliol de 1925– la Direcció Tècnica de Rubió s'ocupa de les biblioteques i del traspàs definitiu d'aquestes a les respectives Diputacions per dissolució de la Mancomunitat. Aquests traspàsos es fan en diferents condicions segons les biblioteques. En el conjunt, qui en surt més ben parada és la biblioteca de Valls ja que la Diputació de Tarragona crea una secció de cultura de la qual dependrà la biblioteca. Així mateix, aquests acorden amb en Rubió que l'adquisició de llibres la seguirà fent la Direcció tècnica i els pagarà la Diputació de Tarragona.²⁷⁷ Se suposa que el mateix procés deuria seguir-se per a la biblioteca del Vendrell. La relació de Rubió amb el diputat Vives Anguera, responsable de les biblioteques de la província de Tarragona, es cordial fins al punt que Rubió li assegura que en farà l'assessorament però a títol privat per que no pugui ser mal interpretat:

[...] sense que pugui semblar que jo jugui cap paper oficial, per insignificant que fos, en la seva organització de biblioteques. Tinc que dir-li confidencialment que se m'ha avisat que la Diputació de Barcelona ha temut que jo per enyorança dels temps passats desitgés seguir estenent la meva intervenció a les biblioteques de fora la Província.²⁷⁸

Aquesta actitud de la Diputació de Tarragona contrasta amb la Diputació de Girona que envia a la biblioteca una comunicació en aquests termes:

²⁷⁵ Circular a les biblioteques, 28 de juliol de 1924. Consultat a Figueres i Sallent.

²⁷⁶ Consol Llauger, de pràctiques a Valls, escriu a Rubió dient: "aquí estem un xic amoïnades amb tantes dimissions i tants canvis". Arxiu Valls, Correspondència, 25 d'abril de 1925. I Mercè Enrich, la bibliotecària de Valls, retreu a Rubió que no els hagi dit res: "I V., Sr. Rubió, tan tancat. V. en deu saber moltes de coses i res ens diu. Aquí patim més que si visquéssim a Barcelona. Res sabem. V. creu més convenient no canviar impressions amb nosaltres?". Arxiu Valls, Correspondència, 9 de maig de 1925.

²⁷⁷ Arxiu Valls. El procés de traspàs d'aquesta biblioteca es troba documentat en les cartes de 8 i 9 de maig de 1925, 27 de juny, 22 i 29 de juliol de 1924.

²⁷⁸ Arxiu Valls, Carta de Rubió, 1 d'agost de 1925.

La Comissió Provincial Permanent de la Diputació de Girona s'incauta d'aquesta Biblioteca Popular amb tots els seus serveis.²⁷⁹

I posteriorment li tramet, perquè la retorni signada, el "acta de incautació".²⁸⁰

Finalment, amb data de 30 de juliol de 1925, Rubió envia dues circulars escrites en castellà a les biblioteques de la província de Barcelona, amb l'encapçalament de Diputación Provincial de Barcelona.²⁸¹ En la primera comunica la nova adscripció:

1º. El Servicio de Bibliotecas queda definitivamente adscrito a la Sección de Fomento e Instrucción Pública y Bellas Artes, negociado de Instrucción Pública, de esta Diputación, pasando a depender directamente del Diputado Ponente de Cultura.

2º. Quedan disueltos los actuales Patronatos de la Bibliotecas Populares asumiendo sus atribuciones, mientras otra cosa no se disponga, la Ponencia de Instrucción Pública

En l'altra, fa saber el canvi de nom i de llengua:

En virtud del acuerdo de la Comisión provincial permanente de 10 de los corrientes, el nombre de la Exma. Diputación Provincial de Barcelona deberá substituir de ahora en adelante al de la disuelta Mancomunidad de Cataluña. Mientras se provee a esta biblioteca de los nuevos impresos necesarios recomiendo a V. que se atenga a esta resolución en toda la documentación oficial de la Biblioteca, la cual deberá redactarse en el idioma oficial. Se considera documentacion oficial las estadísticas, oficios, demandas y acusos de libros, libro de cuentas, catálogos e inventarios, anuncios al público y toda la documentación de igual carácter.

És important destacar com, malgrat la disgregació que comporta la dissolució de la Mancomunitat, la idea d'un sistema únic es manté. Ho demostra el fet, ja comentat, que en tots els anuaris de l'època de la Dictadura, des del 1926 al 1930, s'inclouen les estadístiques de préstec de totes les biblioteques, no només les vuit creades per la Mancomunitat sinó també les creades en època de Primo de Rivera (Tarragona, Granollers, Manresa i Ulldecona). Així mateix,

²⁷⁹ Arxiu Figueres, Ofici de la Diputació de Girona, 20 d'agost de 1925.

²⁸⁰ Arxiu Figueres, Ofici de la Diputació de Girona, 5 de setembre de 1925.

²⁸¹ Arxiu Canet, Circular, 30 de juliol de 1925. És el primer escrit de Rubió en castellà a les bibliotecàries.

totes les biblioteques mantenien la possibilitat de fer ús del préstec amb la Biblioteca de Catalunya. De fet, Rubió considera que l'important és mantenir les biblioteques treballant i obtenir bons resultats i no dóna massa importància a la situació política:

La nostra obra no és política i per no comprometre-la hem d'orientar les veles segons la direcció del vent.²⁸²

²⁸² Arxiu Valls, Carta de Rubió, 11 de gener de 1924.

